

בעזרת השם יתברך

ספר

השבת בישראל בהלכתה

חלק ד'

כולל:

- (א) קידוש היום על הכוס
- (ב) סעודת שבת
- (ג) כל עניני מאכלים ועינוגי שבת
- (ד) תפילת שחרית בשבת
- (ה) מענין קריאת התורה ותפלת מוסף
- (ו) קידוש וסעודתא דצפרא דשבתא
- (ז) סדר אחר צהרים דשבת

ליקוט גדול ונפלא מאוד מש"ס בבלי וירושלמי, תו"כ, ספרי ספרא, מדרשים, ילקוט וזה"ק, ראשונים ואחרונים, רמב"ם, שו"ע ופוסקים, וספרי שו"ת, מפרשי התורה, ספרי יראים ומוסר חסידות ועוד.

הספר הזה יוצא לאור לראשונה, וכבושם הזה עדיין לא נראה, מאיר עינים, ומעט מן האור ידחה הרבה מן החושך אשר יכסה ארץ, ובעזה"י יעורר את לבות בני ישראל מתרדמתם, ויביא תועלת רבה לעם ישראל, יען כי רבתה בה ההזנחה, ובוודאי שהמעין בספר לבו יתעורר להתחזק ולהתאמץ ביתר שאת וביתר עז, לעורר את עצמו ואת הזולת ללמוד הלכות שבת בכל שבת ושבת, ויפעל בכל כוחו ואונו לזכות את הרבים.

יצא לאור על ידי וועד למען קדושת השבת העולמי
שעל ידי מפעל עולמי ללימוד שו"ע אורה חיים
שנת תשס"ה לפ"ק

בעזרת השם יתברך

על הטוב יזכר

זאת נדבת

מוהר"ר יעקב סרויה נ"י

לטובת נשמת אביו

מוהר"ר מיימון בן מאיר ז"ל,

נפטר כ"ב אדר שנת תשכ"ב לפ"ק

*

אמו שמחה בת ר' יעקב ז"ל,

נפטרה כ"ט מנחם אב תשנ"ט לפ"ק

*

ספר
השבת בישראל כהלכתה
 חלק ד'

מפתח הפרקים

- א) קידוש היום על הכוס
 ב) סעודת שבת
 ג) כל עניני מאכלים
 ועינוגי שבת
 ד) תפילת שחרית בשבת
 ה) מענין קריאת התורה
 ותפלת מוסף
 ו) קידוש וסעודתא
 דצפרא דשבתא
 ז) סדר אחר הצהרים
 דשבת

שעה אחת של תורה בשבת – כמו אלף שעות בימות החול

שעה אחת של תורה בשבת קודש כמו אלף שעות בימות החול (בן איש חי פרשת שמות, שנה ב' בהקדמה).

והוסיפו המפרשים, כל מלה בתורה הקדושה מצוה בפני עצמה (שנות אליהו פרק א' דפאה משנה א') ושקולה כנגד תרי"ג מצוות (ירושלמי פאה פרק א' הלכה א'). ובדקה שניתן לומר מאתיים מילים (חפץ חיים תורת הבית פרק ב'), ובשעה, שתיים עשרה אלף, ובצער הרי זה כפול מאה (עיין ברכות ז. ואבות דרבי נתן פרק א' משנה ו'), ובשבת קודש כפול אלף, וכשיש בשיעור תורה מאה איש, הרי זה כפול מאה וכל שכן יותר. ויתכן להגיע בשיעור תורה בשבת קודש למצוות רבות מאד. [רק בחשבון מצוות אלו שהוזכרו עד כה מגיע האדם לשבעים ושלוש בליון וחמש מאות ושישים מליארד מצוות (73,560,000,00,000) וזה בשעה ובחבורה של מאה איש בלבד]. (הנהגות לשבת קודש נו).

ספר
השבת בישראל
כהלכתה
 חלק ד'

הלכות שבת
דינים הנחוצים ושכיחים
 (בלשון צח קל ונקי)

פרק א

קידוש על הכוס

א) לכתחילה מצוה לקדש תיכף כשיבא לביתו מבית הכנסת, ומכל מקום אם אינו תאב לאכול יכול להמתין כיון שכבר זכר אותו בכניסתו בבית הכנסת. (מגן אברהם סימן רע"א סק"א בשם מ"מ).

ב) אף על גב דלענין שאר מצות יש מבוכה בפוסקים במצות ששומעין אי שומע כעונה ממש או עונה עדיף. (עיין א"ר סו"ס רע"ג בשם עו"ש. פרי מגדים מש"ז ר"צ, תוס' ברכות כ"א, ובסוכה דף ל"ח ובר"ן שם ובתו"ש

(שם) מכל מקום בקידוש ודאי עדיף לקדש בעצמו מלשמוע. (ליקו"מ דף כ').

(ג) לכתחילה יש להקפיד שלא לקדש על יין אם היתה מגולה אפילו רק שעה מועטת. (תו"ש על פי תורת חיים ב"ב).

(ד) המנהג שמקדשין גם על יין מבושל, או שיש בו דבש (סימן ער"ב) ומיהו לכתחילה טוב להדר שלא יהא בו אחד מריעותות הללו (שם ובאחרונים) והוא הדין שלא יהא מעורב בו צוקע"ר. (פרי מגדים שם).

(ה) משהגיע בין השמשות או אם התפלל ערבית מבעוד יום אסור לטעום עד שיקדש (שולחן ערוך הגר"ז רע"א ס"ט) וכן אם קיבל עליו שבת בינו לבין עצמו. (משנה ברורה שם).

(ו) אשה שהדליקה נרות וצמאה מאד למים, יש להקל לה במקום צערא. (הגאון מבערזאן זצ"ל סימן רע"א סק"ג).

(ז) אפילו אין לו יין כשר אסור לקדש ולברך על סתם יינם. (שאלות ותשובות הלק"ט חלק א' סימן י', שאילת יעב"ץ חלק א' מ"ה, שאלות ותשובות בית יהודה סימן כ"ח).

(ח) מי שאינו שותה יין ומקדש על היין על סמך שישתו אחד מהשומעין נכנס על ידי זה למבוכה (עייין מגן

השבת בישראל כהלכתה

ז

אברהם רע"ב, ט'. הגר"ז שם ס"ו. שאילת יעב"ץ ח"ב ס"ד. מהרש"ך רע"ב. קיצור שולחן ערוך ע"ז, ט'. עיקרי הד"ט י"ג, כ"ה, כף החיים, רע"ב. ובמשנה ברורה רע"א י"ד בבית הלוי ד"ה שאף, שלא לזוז מדברי המחבר שכתב דראוי לחוש להמחמירים).

י) המקדש ואוכל כיסנין (מזונות) ומיד לאחרי זה נוטל ידיו לסעודה, יש אומרים שצריך לברך מקודם על המח' ואחר כך נטילת ידים להסעודה אך לא שיאכל מהמזונות גם בתוך הסעודה (חכמת אדם כלל מ"א. שולחן ערוך הגר"ז קע"ו), ויש אומרים כיון שנוטל ידיו מיד לסעודה אין צריך לברך (משנה ברורה בביאור הלכה, וערוה"ש קע"ו).

יא) מכל מקום לא נכון לאכול לכתחילה כיסנין ומיני מתיקה אחר קידוש, כדי לאכול סעודה לתיאבון (מגן אברהם רמ"ט סק"ו בשם הא"ז. שולחן ערוך הגר"ז שם. והערוה"ש שם).

יב) עבר הלילה ולא קידש בין שוגג ובין מזיד יש לו תשלומין למחר כל היום (סימן רע"א ס"ח) ובכהאי גוונא אומר כל הקידוש של לילה מלבד ויכולו (רמ"א שם).

יג) אם טעם (אפילו במזיד) קודם קידוש עדיין יוכל לקדש (שם ס"ז וט"ז ומ"א, דלא כב"ח).

יד) הכוס יהי' שלם, ויש אומרים שלא יהא פגום כלל אפילו כדי חגירת צפורן (א"ר אורח חיים קפ"ג ס"ג. ופרי

מגדים שם כתב דחומרא יתירא הוא), אבל בחסרון הניכר להדיא אפילו לא נפגם מעבר לעבר כגון שנשבר קצת למעלה מעובי שפתו בין מצד החיצון בין מצד הפנימי אין זה שלם לכולי עלמא, וכן אם בסיסו שלמטה נשבר אפילו יכול לעמוד בלי הבסיס גם כן לא מקרי שלם (תולדות שמואל סימן א' בשם האחרונים), אבל בדיעבד או באין לו כוס אחר שרי. (פרי מגדים שם).

(טו) יש מדקדקין לכוס של כסף משום זה קלי ואנוהו. (סידור האריז"ל לר"ש).

(טז) צריכה הכוס שטיפה והדחה או מקנחו יפה במפה (מגן אברהם ריש סימן קפ"ג), ואם היא נקיה אין צריך כלום. (אליהו רבה).

(טז) מצותו שיהא הכוס מחזיק לכל הפחות רביעית וממלאהו, ובדיעבד שאין לו יין כדי למלאות יכול לקדש גם בחסר, ובלבד שיהא בו על כל פנים רביעית. (עיין משנה ברורה רע"א מ"ב. ותולד"ש סימן א' אות ז').

(יז) היין יהי' אינו פגום פירוש שלא שתו ממנו (בפה) בעודו בקנקן ומכל שכן מן הכוס, ובשעת הדחק שאין לו יין אחר אין זה מעכב. (אורח חיים סימן קפ"ג, ותולדות שמואל שם).

(יח) לכתחילה נכון למזוג גם קצת מים ביין שבכוס. (סידור האריז"ל שם).

יט) על פי האריז"ל יזהר לקבל הכוס מב' ידי זולתו לב' ידיו. (סידור האריז"ל פרי עץ חיים שער ח"י ריש פרק ט"ו נגיד ומצוה).

כ) מחזיקו ביד ימין בלי סיוע שמאל, ומגביהו מן השלחן טפח (אורח חיים קפ"ב, תולדות שמואל שם), ועל פי האריז"ל מחזיקו נגד החזה. (שם).

כא) על פי הלכה אומרים ויכולו (ויש אומרים רק התחלת ויכולו) מעומד והשאר מיושב (רע"א סעיף י'). אבל על פי האריז"ל צריך לעמוד דוקא מתחילה ועד סוף. (פרי עץ חיים שער ח"י פרק י"ד. סידור האריז"ל לר"ש). ומכל מקום המדקדקים לעמוד יזהרו שיקבעו השומעים יחד בעת קידוש ולא יהיו מפוזרים ומפורדים והולכים אחד הנה ואחד הנה דזה לא מיקרי קביעות להוציא אחרים. (משנה ברורה רע"א מ"ו).

כב) כשמתחיל יתן עיניו בנרות (רמ"א רע"א ס"י), והוא סגולה לרפואת עינים שכהו על ידי פסיעה גסה, אבל אין מדקדקין בה כל כך (אליהו רבה. משנה ברורה סעיף קטן מ"ח), ובשעת קידוש יתן עיניו בכוס של ברכה. (רמ"א שם).

כג) צריך לשתות מכוס של קידוש מלא לוגמיו דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו והוא רובו של רביעית באדם בינוני (רע"א סעיף י"ג ומגן אברהם ומשנה ברורה), ומי שאינו יכול לשער שיעורו מכל מקום

לא בעי יותר מרביעית (מגן אברהם ומשנה ברורה שם). ויש אומרים שמצוה מן המובחר לכל אדם לשתות רביעית דוקא. (אליהו רבה בשם המנהיג, וכן הוא דעת ר"ע הובא בטור).

(כד) מצוה מן המובחר שיטעמו כל המסובין (רע"א סי"ד) ודי בכל שהוא (ט"ז ומשנה ברורה ע"א), ובלא ישאר לקידוש למחר והבדלה לא יטעמו המסובין רק המקדש כשיעור. (משנה ברורה שם).

(כה) אם קידש וקודם שטעם הפסיק בדיבור חוזר ומברך בורא פרי הגפן ואין צריך לחזור ולקדש (רע"א ט"ו), ואם הפסיק בדברים השייכים לסעודה וכל שכן בדברים השייכים לקידוש לא הוי הפסק בדיעבד ואין צריך לחזור ולברך. (משנה ברורה ע"ה).

(כו) ואם נשפך הכוס קודם שיטעום ממנו, יביאו כוס אחר ומברך עליו בורא פרי הגפן ואין צריך לחזור ולקדש (רע"א ט"ו), ואם הי' בדעתו בשעת הברכה לשתות יין יותר אין צריך לברך בורא פרי הגפן אלא ישתה תיכף כוס אחר בלי ברכה, ובלבד שלא יפסיק בדיבור שלא מענין הקידוש. (משנה ברורה סעיף קטן ע"ז).

(כז) ודוקא שלא הסיח על כל פנים דעתו בינתיים, אבל אם כבר יצא ממקומו קודם שטעם מכוס אחר צריך לברך ולקדש גם כן. (מגן אברהם ומשנה ברורה שם).

השבת בישראל כהלכתה

יא

כח) אף על גב שאין בדעת המסובין לשתות מכוס של קידוש או שבדעתם לברך בעצמם בורא פרי הגפן על טעימתם, מכל מקום נכון להחמיר לבל יפסיקו בדיבור קודם טעימת המקדש לכתחילה. (מנחת שבת סימן צ"ו סעיף קטן כ"א בשם שדי חמד).

כט) מותר לשתות מים שבת קודש בבוקר קודם התפלה שעדיין לא חל עליו חובת קידוש (רפ"ט ס"א), וכן בשותה חלב קודם התפלה משום רפואה גם כן אין צריך לקדש. (תולדות שמואל סימן א' אות י"ב).

ל) אבל מי שצריך לאכול קודם התפלה כגון הרעב ביותר או חולה וכיוצא בזה שצריך לאכול קודם התפלה הרי זה אסור לאכול ולשתות בלי קידוש, ובכהאי גוונא אפילו טעימת מים בעלמא קודם התפלה אסור בלי קידוש. (מנחת שבת סימן ע"ז סעיף קטן ל"ה בשם עיקרי הד"ט בשם פרי הארץ ובשם תהלה לדוד. משנה ברורה בביאור הלכה סימן רפ"ט).

לא) כל שהתפלל על כל פנים כבר תפלת שחרית אפילו לא התפלל עדיין תפלת מוסף כבר חל עליו חובת קידוש ואסור אפילו בטעימה בעלמא בלא קידוש אלא אם כן חליש ליבי' ואין לו יין או פת לקדש. (סימן רפ"ו ס"ג ואחרונים שם).

לב) על פי האריז"ל צריכין לשתות יין בתוך סעודה שלישית אבל אין צריך קידוש לפני הסעודה. (נגיד

ומצוה, ופרי עץ חיים, וסידור האריז"ל. מגן אברהם סימן רצ"א, ומשנה ברורה סעיף קטן י').

לג) ופשוט דאם לא הי' לו כוס בבוקר צריך להדר ולקדש קודם הסעודה בסעודה שלישית דומיא דקידוש של לילה. (שעה"צ אות ט').

לד) בענין הממתינין שלא לקדש בליל שבת בין שעה שש לשבע 6-7 מכל מקום כל ערום יעשה בדעת ומי שיש לו אצל שלחנו אורחים עניים שהם רעבים וצמאים אם כן גדול כח מתנות עניים שמהפכין מדת הדין לרחמים. (לקו"מ סדר קידוש ליל שבת, וכעין זה במשנה ברורה רע"א א').

לה) לכתחילה צריך שיכוון בשעת קידוש שיסעוד לאלתר במקום קידוש, וגם צריך שיאכל באמת לאלתר במקום קידוש, ובדיעבד אפילו הי' דעתו בפירוש בשעת קידוש שלא יאכל אלא לאחר זמן מרובה, וגם שלא יאכל בבית שקידש בו אלא בבית אחר, אם נמלך אחר כך לאכול לאלתר אחר שקידוש ובמקום קידוש אין צריך לחזור ולקדש (סימן רע"ג ס"ג ברמ"א), וכן אפילו לא אכל לאלתר כגון שאירעו אונס וכיוצא בזה, אם הי' דעתו על כל פנים בשעת קידוש שיאכל לאלתר וגם לא יצא בינתיים למקום אחר גם כן יצא. (משנה ברורה סעיף קטן י"ג בכוונת הרמ"א).

לו) ואם הי' דעתו גם בשעת קידוש לצאת בינתיים וגם יצא אפילו חזר אחר כך למקומו חוזר ומקדש אליבא דכולי עלמא (רמ"א שם), ואם הי' ההפסק בדברים שהם מדרכי הסעודה לא חשיב הפסק. (משנה ברורה י"ד).

פרק ב

סעודת שבת

א) גם נשים מחוייבות בלחם משנה שהיו גם כן בנס המן (ר"ת שבת פרק כל כתבי בשם ר"ת, באה"ט רע"ד א' בשם מרדכי ואבודרהם. משנה ברורה סעיף קטן א'), ולא נכון מה שנהגו הנשים שלא בזמן הסעודה כשרעבים לאכול בוצעין על פרוסה סתם, דבכל סעודה שסועד צריכין לחם משנה ואפילו האוכל מאה פעמים ביום. (רמ"א רצ"א ס"ד. שאלות ותשובות אור הישר אורח חיים סימן כ"ב).

ב) מי שהוא אונס ואינו יכול לסעוד סעודת הלילה, יאכל ג' סעודות ביום, ובלבד שיקדש בלילה ויאכל מיד אחר הקידוש כזית מה' מינים או שישתה רביעית יין. (משנה ברורה סעיף קטן ט').

ג) ומכל מקום לכתחילה ישתדל שלא לצאת חובת קידוש במקום סעודה בלילה ביין כיון דלכמה ראשונים אינו יוצא ביין כלל. (חידושי הגאון רבי עקיבא איגר, ותו"ש, וסיים המשנה ברורה סימן רע"ג סעיף קטן כ"ה דעל כרחק אין לסמוך על זה אלא בשעת הדחק).

ד) ודוקא בלילה אבל ביום אפשר לסמוך על זה אפילו לכתחילה. (תולדות שמואל ח"ג דף כ"ב), והיינו שתיית רביעית לבד המלא לוגמא. (שם).

ה) אם בשחרית חלש לבו "קצת" ואין לו רק פירות כתב החכמת אדם הלכות שבת כלל ו' בשם האליהו רבה שיש לסמוך עליו, אבל בקידוש של לילה לא. (שם).

ו) יש אומרים דאסור לומר בשבת כשאוכל סעודה מיוחדת (או פת הבאה בכיסנין דיוצא סעודת ר' חדקא דמחייב לאכול ארבע סעודות שיש בזה חשש מינות. דע"ת יורה דעה סימן ל"ה סק"י).

ז) עוגה שנשרפה קצת ממנו מקרי שלימה ולא אמרינן כל העומד לחתוך כחתוך דמי (שער אפרים ס"ב וחכם צבי), ויש אומרים דאם נשרף עד כדי כך שאין יכולין לאכול אפילו על ידי הדחק לא מיקרי שלם. (שאלות ותשובות מקום שמואל סימן מ"ה. שערי תשובה רע"ד א'. בנין עולם סימן ט').

ח) לחם שחסר ממנו קצת אבל לא יותר מחלק מ"ח מכולו עיין שערי תשובה ומחצית השקל סימן רע"ד.

ט) בענין י"ב חלות שנוהגין הרבה, מצינו מנהגים שונים:

א) על פי האריז"ל בכל ג' סעודות יהיו י"ב ככרות ששה על גבי ששה כב' סגולי"ן ולוקחין ב'

האמצעים ובוצעים מאחד (שערי תשובה רע"ד בשם מחב"ר).

(ב) בשל"ה בשם כנפי יונה דבסעודת ליל שבת יסדר על השלחן י"ב ככרות, בסעודת שחרית ח' ככרות, ובסעודה שלישית ד' ככרות, ומוצאי שבת קודש ד' ככרות לכל סעודה, ולג' סעודות י"ב (מאורי אור בשמו ושכך כתב בספר יוסף אומץ), ונוהגין העולם לעשות לחם ארוך דשתי החלות כמין שתי ווי"ן והם י"ב (לקו"מ), ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון. (שם).

(י) על פי האריז"ל יש לנהוג בעת ברכת המוציא לחבר ב' שולי הלחמים זה לזה ואז נראה כלחם אחד ובו ב' פנים, והוא סוד לחם הפנים. (שער הכוונות, כף החיים רע"ד).

(יא) יש ליטול הידים ולברך ולנגבם מעומד, והיא על פי סוד. (סידור האריז"ל לר"ש מראשקוב).

(יב) נוהגין המדקדקין לרשום בסכין הלחם קודם ברכת המוציא (מגן אברהם רע"ד בשם רש"ל), והטעם על פי המבואר באורח חיים סימן קס"ז שמצוה לבצוע במקום שנאפה יפה יפה, וממקום שהתחיל להאפות תחלה, ועל כן בחול אף על גב דמצוה לבצוע על השלימה מכל מקום כדי שלא להצטרך להפסיק אחר ברכת המוציא ולחפש אחר המקום המוכשר לבצוע, על כן בודק וחותר

קצת קודם הברכה, אבל בשבת אין סומכין על זה דחוששין שתשמט ידו ויחתוך כולה ולא יהי' לו לחם משנה (עיין בית יוסף קס"ז בשם תוס' ומרדכי פרק כיצד מברכין), ועל כן בשבת רושמיין מקור הבציעה שמיד אחר הברכה ידע האיך לחתוך, ולא כמנהג המונים שמסבבין בסכין סביב הלחם ואין רושמיין דאם כן מה הועילו בזה. (מחצית השקל רע"ד).

יג) ויש שמפקפקין על ענין הרשימה (עיין צל"ח ברכות שם בשם ירושלמי, ועיין תהלה לדוד שם. ומנח"ש סימן ע"ז), אבל מנהג ישראל תורה ואין לשנות (או"ח החדש בשם שאלות ותשובות מגדל השן שהשיב על דברי הצל"ח), וגם על פי הסוד יש לרשום הלחם בסכין שבת ויום-טוב, וכן נוהגין העולם (תורת חיים סנהדרין ק"ב, מובא ביד יוסף סימן רע"ד), ועל פי זה גם (האינו יודע) ואינו מדקדק על מקום בציעה מיוחד מכל מקום ירשום בסכין כיון שיש טעם על פי סוד לרשום במקום שבוצע, אבל מכל מקום סיבוב בסכין בלי רשימה גם על פי סוד לא הועיל. (ספר שלחן שבת כלל ז').

יד) בעת אמירת השם של המוציא (ודבר זה גם בחול כן) יגביה שתי הככרות (מגן אברהם סק"ז בשם מהרי"ל), ולדעת המקובלים בעת אמירת "המוציא" יגביה (שער הכוונות מובא בכף החיים סק"ז), וירא

שמים יוצא ידי שניהם ומגביה בשני המקומות. (שאלות ותשובות אור יושר סימן כ').

(טו) לא יסירו המפה מעל הפת עד אחר ברכת המוציא (סידור נוה"ש), וכן ראיתי אצל צדיקים גדולי תורה. (ליקוטי מהרי"ח, סדר ליל שבת).

(טז) אין להסיר המפה מעל הפת אלא יוציא הפת מתחת המפה כמו שהוציאו המן מתחת הטל ואחר כך יסורו המפה. (פרישה רע"ד).

(יז) סדר בציעת הפת בשבת ככה: מגביה המפה ורושם על הלחם רשימה הניכרת במקום שרוצה לחתוך, אחר כך חוזר ומכסה המפה ומכניס ידיו תחת המפה ולוקח שתי הלחמים ומדבק שולי חלה זו לשולי חלה זו (באופן שפני החלה העליון פונה עכשיו לצדדין) וככה תופסן עד גמר הברכה. מברך ברכת המוציא בקול רם (שהקול מעורר הכונה, וגם להוציא בני ביתו) ובעת אמירת "השם" וכן בעת אמירת "המוציא" יגביה קצת למעלה שתי החלות יחד ואחר כך יחזור ויניחם. לאחר גמרו הברכה יוציא הפת מתחת המפה ובוצע (ויש מדקדקין שבעת הבציעה יגעו ב' החלות להדדי, שיהי' לחם משנה גם בעת הבציעה) (עיין שולחן ערוך הגר"ז רע"ד. דרכי חיים מנהג צאנז. נימוקי אורח חיים רע"ד) ובוצע פרוסה גדולה שתפסיק לו לכל הסעודה (והנוהגין על פי האריז"ל בוצע כזית לעצמו שהוא נגד יו"ד דשם הוי-ה

השבת בישראל כהלכתה

יט

וכביצה לאשתו נגד י' האחרונה דשם א-ד-נ' ומניחם זו על זו ויכוין שיתחברו יחד ונעשה י-א-ה-ד-ו-נ-ה-י') ומטבל במלח (ועל פי האריז"ל יטבל ג' פעמים) ואוכל מבציעתו ומחלק בציעות לשאר המסובין (האחרונים סימן רע"ד והנוהגין על פי האריז"ל ורוצין לצאת גם מה שכתוב בשולחן ערוך ס"ב לבצוע פרוסה גדולה, מדקדקין שאחר גמר חילוק הבציעות פורסין עוד פרוסה גדולה [נוסף לכזית הנ"ל הראשונה] שתספיק לו לכל הסעודה. (שאלות ותשובות אורות מישרים דיני סעודת שבת דף ח').

יח) לדעת כמה ראשונים ואחרונים מצוה לחתוך ב' החלות בעת הבציעה (הרשב"א בברכות. רבינו האי גאון. וכן כתוב באליהו רבה בשם רש"ל ומט"מ. ושב"ל. והגר"א בביאור הגר"י, ובשערי רחמים), וכן נהגו הרבה גאונים (רש"ל ושל"ה וגר"א מובא במשנה ברורה שם, ומגן אברהם בשם הב"ח) והעולם אין נוהגין רק כפי שכתוב בשולחן ערוך להדיא בס"ב (משנה ברורה שם), ויש אומרים דעל כל פנים יהא נוהג כך באחד מן הסעודות אם אפשר (האחרונים) והיותר ניקל בסעודה שלישית דאז הלא על כל יש לו ב' חלות לבצוע ואין צריך עוד להשני שהרי גומר עכשיו כל סעודות. (שם).

יט) יש לאכול דגים בכל סעודות שבת (מגן אברהם סימן רמ"ב בשם תיקוני שבת. עוד דברו ממעלת אכילת

דגים בשבת במט"מ, ובבני יששכר, ובכתבי האריז"ל, ובספר דברי אמת להגה"ק מלובלין פרשת מטות, ובספר בית אהרן להרה"ק מוהר"ר אהרן מקארלין זי"ע בשם הרה"ק מהר"ש מקארלין גודל החיוב לאכול דגים בשבת אשר תסמר שערות ראש, עיין שם).

(כ) בתוס' מועד קטן סוף פרק א' דלא ישתה מים אחר דגים משום סכנה.

(כא) ביורה דעה סימן קט"ז דירחוץ ידיו בין דגים לבשר ויאכל פת שרוי בינתיים כדי לרחוץ הפה, ועיין בליקו"מ סדר ליל שבת דבזמנינו רובם נוהגין ליזהר כדעת השולחן ערוך.

(כב) בקצת מקומות המנהג לאכול מולייתא שקורין פשטיד"א בליל שבת זכר למן. (רמ"א אורח חיים רמ"ב. ואף על גב שכתב הרמ"א על זה דלא ראה נוהג כן העיד האליהו רבה בשם שכנה"ג שבמקומותיו המנהג פשוט לאכלו, וכן כתב בסידור יעב"ץ שכן היה מנהג אביו הגאון חכם צבי זצ"ל, והיכי דנהוג נהוג).

(כג) מנהג ישראל קודש לומר בשבת קודש בעת האכילה "הריני אוכל לכבוד שבת" וכן כתבו בספרים הקדושים. ולפי עניות דעתי יש סמך לזה מדברי המדרש שהמן הרשע הלשין על ישראל שיניהון רברבין – אוכלין ושותין ואומרים "עונג שבת, עונג יום-טוב"

השבת בישראל כהלכתה

כא

עיין שם. הרי דצריך להיות שאוכל ושותה לעונג שבת ולעונג יום טוב. (ליקו"מ דף לט:).

כד) מנהג ישראל לומר שירות ותשבחות בשבת ומקורו נפתח עוד בתלמוד (במגילה יב:) כשישראל אוכלין ושותין פותחין בדברי תורה ובדברי תשבחות וכו' וכן בספר חסידים (תתשמ"ז) "מכאן שיש לרנן בשבת בשירות ותשבחות". וכן כתב ברקח סימן נ"ד דאחר שאכלו כל צרכן יש מזמרין זמירות ושבח להקדוש ברוך הוא (מובא במשנה ברורה סימן רפ"ט), ועיין עוד במדרש רבה שיר השירים על הכתוב "ברח דודי" שכן דרכן של ישראל כשהן אוכלין ושותין ומשמחין עוסקין בשירות ותשבחות, עיין שם. וכן כתב ברעיא מהימנא (עקב) "צריכין לאתערא שירה וחדוה לפתורא", עיין שם. ועיין בישמח משה פרשת ברכה שקבלה היא שהזמירות שנתפשטו בישראל נאמרו ברוח הקודש, עד כאן.

ועיין עוד במחזור ויטרי שהעתיק הזמר "כל מקדש שביעי" ובסידורו של שבת שורש "שבת בו תשיר".

כה) ומדי דברי בעניני זמירות לא אמנע מלהציג מה שעלה לי ליישב נוסחת הפייטן שפתח "המאחרים לצאת מן השבת" ואחר כך כתב "וממהרים לבא" ומצד השכל הי' צריך לכתוב קודם שממהרין לבא כי זה מוקדם. אבל יש לומר א) כי בנוהג שבעולם האדם

שנקבע לו זמן קבוע לגמור מלאכתו בשעה פלוני מזדרז עצמו לקראת מלאכתו ועל ידי כן גמרו עוד טרם הגיע זמן הנגבל כי קשה לו לצמצם שיגמור ברגע הנקבע וכיון שרוצה להיות בטוח לבל יאחר נמצא שגומר עוד לפני זמנו (מעט או הרבה) מה שאין כן האדם שנקבע לו זמן לישוב בצד ולנוח עד אז, אפשר לו להתחיל במלאכה רגע אחר שכלה זמן מנוחתו בלי מפריע. ועל כן המאחר ביציאת השבת הוא רבותא יותר מאשר הממהרים לקראת ביאתו.

(ב) עכשיו בזמן שמזמרין הזמירות הוא כבר שבת ושפיר שייך לנקוט קודם יציאת השבת שבא לו ראשון מאשר לנקוט "ממהרין לבא" שלא יהי' עדיין עד סוף שבוע הבאה.

(ג) על פי מה שאמרו חז"ל בגיטין (דף ע"ז ע"א) דג' ימים הראשונים של שבוע נקראין בתר שבתא, וג' ימים האחרונים הן לפני שבתא, ובבדרך זה "המאחרין לצאת מן השבת" פירושו שממשיך השבת עד סוף יום ג', "וממהרים לבא" הכוונה שמיום ד' ממתנין כבר לשבת החדש, ועל כן המתחיל במאחרין שמרמז לתחלת השבוע.

(ד) עוד יש לומר כי הנה קיום המצות מתקבלין על האדם לפי טבען, פירוש האדם שטבעו עצלות קשין לו המצות שצריכין להם זריזות, וכן כילי קשה לו מצות

צדקה, מצונן קשה לו לישיב בסוכה במקומות הקרין, וכן כיוצא. ואם כן לפי זה הזריז שעושה הכל במוקדם בניקל לו לקיים תוספת שבת בתחלתו מאשר להמשיך השבת בסופו, והעצל אצלו הוא להיפוך. והנה אצל אברהם אבינו עליו השלום מצינו שהזדרז לקראת בוראו וכמו שדרשו חז"ל על הכתוב "וישכם אברהם בבוקר" דמכאן שזריזין מקדימין למצות (פסחים ד') נמצא כשמתחיל בעל הפייטן להביע מעלת עם ישראל דורשי ד' ותיארן בתואר "זרע אברהם אוהבו" יותר רבותא קא משמע לן במה שמקיימין מאחרין לצאת שאין זה מה שציינו למדתו של אברהם ואף על פי כן מקיימין אותו, ואחר כך משבחן במעלות ממהרין לבא.

(ה) עוד יש לומר דאמרו חכמינו זכרונם לברכה () אברהם אבינו עליו השלום יושב על פתחו של גיהנם וכל מי שנימול אינו מניח ליכנס לגיהנם. וגם הזהירין בתוספת שבת תופסין במעלה זו כדאיתא בספרי קודש שכל זמן שיש חבריא אחד שעדיין שובתין שבתן אין מחזירין רשעים לגיהנם, והוא הדין בקבלת שבת בתחלתו, ועכשיו נראה אנן איזה מהשתים דומה יותר לאברהם אבינו עליו השלום, כמדומה מדת "מאחרין לצאת" דכמו שאברהם אבינו עליו השלום אינו מניח ליכנס לגיהנם הוא הדין המאחרין לצאת אין מניחין, לאפוקי הממהרין לבא שמוציאין מגיהנם אותן שישנם

שם. ועל כן לאחר ששבחן בהיותן זרע אברהם מנה קודם מעלת "המאחרין לצאת".

(ו) ועוד יש לומר בדבר זה קצת בענין אחר, כי מבואר ברמב"ם הלכות מתנות עניים () () ובבב"ב דעה הלכות צדקה () דמעלה יתירא איכא להנותן צדקה ומסייע לעשיר הנוטה להעני, מנתינה למי שהעני כבר. וגם כאן מרובה מדת המאחר שמונע ירידת רשעים לגיהנם, מהממהר שמוציאן משפלותן (וגם דוד המלך עליו השלום משבח ראשון "מקימי מעפר דל" ואחר כך "מאשפות ירים אביון"), ועל כן מייחס מדתן זו להיותן זרע אברהם שהלא מיירי במדת החסד.

(ז) עוד יש לומר כי שבת מצותו לנוח ולהתענג, ועל כן אין כל כך רבותא כשממהר ביאתו אחר שבוע של עמל וטורח ויגיעות הנפש, ולעומת זאת יותר רבותא שמאחרין לצאת אף על גב שבטבע אדם שקץ ממנוחה מרובה, מכל מקום מאחרין את השבת לכבוד מצות בוראם.

(ח) עוד יש לומר שבא לרמז על פי מה שאמרו המפרשים כמה פעמים בש"ס דכל מקום ששנה המקרא מהרגלו (אף על גב שאין כאן חסר או יתור אות או תיבה) על כרחך בא לדרשה, וגם כאן נאמר כי אילו נכתב כסדר קודם הממהרין ואחר כך המאחרין לא הי' נשמע כלום, אבל עכשיו בא להשמיענו כי רק המאחרין

השבת בישראל כהלכתה

כה

לצאת והממהרין לבא הן משובחין, פירוש לדבר דערב שבת קודש הלא על פי הלכה יש למנוע מקביעת סעודה משעה ט' ולמעלה כדי שיאכל בלילה לתיאבון, ולאידך בשבת קודש מצוה לאכול ולהתענג, ועל כן הרוצה לקיים סעודה שלישית בפת כמצותה לכתחילה (עיין סימן רצ"א) על כן צריך לאחר שיהא כבר רעב מסעודת הבוקר, וזהו הכוונה המאחרים לצאת פירוש שיתאפשר להם לאכול, וכן ממהרין לבא פירוש שאוכלין מהרה בלילה על ידי שהם רעבים ממניעת אכילה בבוקר.

ט) מי שבזמן הזמירות כבר נכבה נר העלעקטר"י ורוצה לעיין בסידור ולשיר לאור הנרות עיין סימן רע"ה ובאחרונים פרטי הדינים.

י) זמר המתחיל "יום שבת קודש" יש שאין מתחילין מתחלת הזמר רק מתנו שבח ושירה והטעם שמעתי מפני שנזכר בו ומלאך רע יענה אמן ואינם רוצים להזכיר בסעודת שבת מלאך רע. (ליקו"מ סדר ליל שבת).

יא) יש אומרים דבהתחיל סעודתו מבעוד יום יוכל לגמרו גם כן מבעוד יום (ט"ז סוף סימן רצ"א. מגן אברהם רס"ז בשם תוס' ורא"ש. ובמשנה ברורה סימן רס"ז סק"ה מביא שיטה זו בסתמא וכן תופס לעיקר הדין), ויש חולקין וסוברין שיזהר למשוך סעודתו עד הלילה

ויאכל כזית בלילה (ספר חסידים מובא בט"ז שם. ב"ח
רע"ב בשם מהר"ל מפראג. אליהו רבה רס"ז, ומשנה
ברורה בשם יש סוברין) ולמעשה נכון לחוש לכתחילה
להמחמירין. (מגן אברהם שם. משנה ברורה שם.
וליקו"מ ח"ב דף מא).

יב) דעת רוב הפוסקים שלא לכסות הסכין בשבת ויום-
טוב. (אורח חיים סימן קפ, ולא כלבוש. עיין עוד בדרכי
חיים ושלום).

פרק ג

כל עניני מאכלים ועינוגי שבת

(א) יש אומרים דאכילת הלילה מן התורה ושביום רק מדרבנן. (פאר עץ חיים חלק ב' סימן י"ד).

(ב) ראוי לאדם להתענג נפשו בכל מיני עונג, וכמו שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים בבשר ודגים שנבראו מששת ימי בראשית לתכלית זה ולהשקותם מיין המשומר, כמו כן יש לישראל להתענג נפשו בבשר ודגים ויין כדי שיהי' עונג שבת זו מעין עולם הבא שהיא יום שכולו שבת. (מט"מ דיני שבת חלק ד' אות ת"ד, ותורת חיים מובא בתו"ש סימן רמ"ב ובביאור הלכה שם).

(ג) יש נוהגין לאכול תבשיל של תרדין. (תורת חיים רמ"ב א').

(ד) איזהו עונג שאמרו חכמים: שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם לשבת, הכל לפי ממונו של אדם, וכל המרבה בהוצאת שבת ובתיקון מאכלים רבים וטובים הרי זה משובח. (רמב"ם הלכות שבת פרק ל' הלכה ז').

ה) כל מאכל הערב על האדם נקרא עונג. (יראים סימן צ"ט).

ו) כל מקום ומקום לפי מנהגו יענגוהו במאכלים ומשקים החשובים להם עונג. (לבוש, ושולחן ערוך הגר"ז סימן רמ"ב סעיף ג').

ז) ובמאכלים עצמם כל מה דאפשר למיעבד להרבות בעונג שבת יעשה, כגון לתבל המאכלים בכל מיני תבלין. (מט"מ שם).

ח) יש להרבות בבשר ויין ומגדנות כפי יכולתו. (אורח חיים סימן ר"נ סעיף ג').

ט) ירבה בפירות ומגדים ומיני ריח להשלים מאה ברכות. (סימן ר"צ).

י) יש להדר לעשות בשבת מאכל המיוחד לשבת כגון קוגע"ל, וכן בליל שבת יש לאכול מאכל שאין דרכו לאכלו בימות החול. (שלחן הטהור סימן רמ"ב סעיף ט', ומלשונו נראה דקוגעל יניח ליום השבת).

יא) עיקר העונג: לב טוב ולב שמח והרחבת הדעת מקדושת שבת, נרגש לכל בר ישראל. (שם ס"א).

יב) במה מענגו כל מקום לפי מנהגו, וכל אדם לפי עינוגו ושמחתו. (שם ס"ג).

יג) יש להרבות בליל שבת בתבשילים מוטעמים בריח טוב כל אחד לפי יכלתו, אם הוא ביכלתו יעשה עשר

השבת בישראל כהלכתה

כט

מיני תבשילין בליל שבת, ולפחות לא יפחות מב' תבשילין (כדאיתא בזוהר הקדוש בראשית דף מח: מובא במגן אברהם רמ"ב סעיף קטן א'), תבשיל אחד יותר מימי החול (כדאיתא בתיקוני זוהר תקון כ"א, דצריך להוסיף תבשיל אחד בשבת מבחול) דהיינו יאָהך (מרק) עם בשר ותבשיל צימעס (שם בשולחן הטהור).

יד) אצל הרבה צדיקים היה המנהג לאכול שני מיני דגים בשני כלים, באחד סתם דגים מבושלים ובהשני דגים חמוצים, וכן שני מיני רוטב בב' כלים, באחד מעורב בו לאקשי"ן ובאחד מין פשטיד"א (ובאלו היו נוהגין מרן הגה"ק מצאנז זכי"ע, ובעל דרכי תשובה זצ"ל, ובנו בעל מנח"א זצ"ל) [עיין דרכי חיים ושלום אות שצ"ד].

טו) במה שהאשה מוסיפה מאכל לכבוד שבת קודש מסוגלת שתבריא אפילו מחולי שיש בו סכנה. (דרכי חיים ושלום תנ"ה).

טז) הגה"ק מרוזין זכי"ע ושאר קדושים אמרו דסוד מאכלי שבת רומז לי' ספירות, כיצד: דגים – לחב"ד, בצלים הוא דבר חריף ורומז לגבורה (ונראה להוסיף דגם ביצים רומז לזה, כמו בקערה סדר ליל פסח) ושומן ושאר דברים הממתקים – רומז לחסד, בשר – רומז לתפארת (כמבואר בעץ חיים), רגלים – רומז לנצח הוד, פשטידא שקורין קוגעל – רומז ליסוד, ומעשה

קדירה שאוכלין – רומז למלכות (משמרת שלום קיידינאב סימן נ"ח אות ז'), והמקור לאכול בשבת קודש המאכלים המרמזים לעשר ספירות בתיקוני זוהר הקדוש תקכ"ד).

ז) בספר מנהגי קאמארנא אות קפ"ח מונה עשר תבשילין שנהגו אצל רבותיהם לאכול, עיין שם. בספר דחו"ש אות שצ"ד מונה מיני מאכלים שונים שנהגו לאכול בבית מונקאטש, עיין שם.

יח) אמרו המקובלים ש'ינה ב'שבת ת'ענוג, ראשי תיבות שב"ת, וכתבו לישן בשבת גם ביום, ונראה לי הטעם על פי מה שכתב מורנו הרב ר' פנחס מקארי"ץ זצ"ל וזכ"ע שבכל כפי חיותו שינתו, ושבת יש לו חיות משתי נשמות על כן צריך לישן בלילה וביום. (בני יששכר מאמר י' אות ו').

יט) יזהר שיהי' לו דגים בכל סעודת שבת, ובשר ויין או משקין מתוקין שאין דרכו לשתות כזה בימות החול ועליו מפורש שכרו וכו', ומוחלין לו על כל עונותיו, וניצול מדינה של גיהנם, ומשעבוד מלכיות, ומלחמת גוג ומגוג שהוא אפיקורסת ומינות רחמנא ליצלן ולא יפול מן הבטחון והאמונה כל ימיו. (שולחן הטהור סימן רמ"ב סעיף ג').

כ) מאכל שקונה לכבוד שבת חל עליו קדושת שבת ואף על פי שאוכל אותו בחול נבלע באברים (שולחן ערוך

האריז"ל), והקונה באופן זה או שהם מותר שבת מותר לאוכלם בימות החול ואינו נענש בחיבוט הקבר, אבל בלאו הכי אם אכלם בימים שיש בהם נפילת אפים נענש בחיבוט הקבר. (חסד לאברהם מעין ה' עין משפט נהר ו').

(כא) וכן מי שאינו רוצה לאכול בשר בימות החול מחמת פרישות וכאשר יכבד הדבר עליו מצאתי בשם גדול אחד עצה שיקנה בשר ביום ד' או ה' לכבוד שבת ומותר לאכול מאותו הבשר גם בימי החול, וגם מי שישתייר לו אחר השבת יוכל לאכלו בימי החול. (בני יששכר חדשי תמוז-אב מאמר א' סק"י).

והוא עצה טובה להנוהגים כפי המבואר (בבאה"ט סימן קל"ד סעיף קטן ג') בשם האריז"ל שלא לאכול בשר ביום ב' וה' ולילה שלאחריה, וכבד עליהם לפעמים אז אם מבשלים ביום ה' תבשילי שבת יכולים לאכול ממנו אז, וכן אם משיירין מתבשילי שבת עד יום ב' יכולין לאכול אז. (שאלות ותשובה תשובה כהלכתה אורח חיים סימן ט"ו והוסיף שם רמז – טועמיה חיים זכו, פירוש הטועמין ואוכלין מתבשילי שבת קודם זמנה גם כן חיים זכו, וגם האוהבים דבריה, פירוש כדרך העובד מאהבה שמוסיף יותר מן הצורך כמו כן הכא הוסיף תבשילין שיהיה לשבת די והותר, ונשאר גם לחול

לאכול, גם כן גדולה בחרו, אף על גב שאוכלין בחול, כל ששם שיורי שבת עליה, עד כאן).

(כב) אם אוכל בימות החול תבשיל אחד סגי בשבת בשנים, מה שאין כן אם כבר אוכל בימות החול ב' צריך לאכול בשבת ג', וכן על זה הדרך אם אוכל בחול ג' יוסיף בשבת ד'. (כף החיים רמ"ב סעיף קטן ט'. אמנם דבר זה מבואר בתיקוני זוהר תיקון כ"א. מובא בהערות וציונים לשולחן הטהור רמ"ב כ"ב).

(כג) בשבת ויום-טוב אין לעשות בסעודה שום זכר לחורבן המבואר בסימן תק"ס. (מו"ק סימן תק"ס. ונזר ישראל סימן ל"ד סעיף ט"ז).

(כד) ב' תבשילין יהיו בין בסעודת לילה בין בסעודת יום, אבל בסעודה השלישית אין צריך (נמוקי אורח חיים רמ"ב).

(כה) בענין השני תבשילין שנדבר בהם בזוהר הקדוש בראשית ומובא במגן אברהם סעיף קטן א', ושולחן ערוך הגר"ז סימן ז' וש"א, כמה טעמים נאמרו בו:

טעם ראשון להוסיף על תבשיל אחד שאוכלין בימות החול (בגדי ישע, תורת חיים רמ"ב א. שולחן הטהור כף החיים).

טעם שני – כיון דבערב תשעה באב מבואר (סימן תקנ"ב) שאסור לאכול שני תבשילין מוכח דבשבת

שצריך לענג השבת על כל פנים לא יפחות מב' תבשילין (פתח"ז סימן י"א. נפש חיה סימן זה).

טעם ג' – דכל הדברים של שבת צריכין להיות כפול על פי מה שכתוב בבעלי התוס' פרשת פנחס על הכתוב וביום השבת, דגם עונג של שבת כפול, ואף על גב דלפי זה הי' צורך לדקדק שלא להותיר על ב' תבשילין שלא לקלקל החשבון, על כן אין התוספת מזיק כסברת הרמ"א סימן רס"ג ס"א דאף על גב דב' נרות כנגד זכור ושמור, מכל מקום יכולין להוסיף ולהדליק ואינו מקלקל החשבון, ועל כן צריך לומר כן, דאם לא כן על מה סמכו אותן שעושין י"ב חלות ומקלקל החשבון של ב' חלות לרמז המן, אלא על כרחך כנ"ל. מיהו דע לך דמכל מקום המדקקין זהירין להבליט החשבון שלב' לדוגמא עיין בדרכי חו"ש שהי' מנהג צדיקים לאכול ב' מינים של כל מין ומין, דהיינו ב' מינים דגים, בשר, רוטב, וכיוצא. וכן מצינו בהפוסקים (ב"ח, מגן אברהם, דה"ח, משנה ברורה) דהמדקקין עושין גוף הנר קלוע ב', וכן בהחלות שנים מהם גדולים ביותר וניכרים מתוך שאר הי' חלות (ע"כ בשאלות ותשובות אמרים זקוקים סימן מ"ד, וסיים שם דלטעמו יצא שצריך כל אחד לדקדק לאכול בשבת כפול מדוייק מאכילתו בחול, ולא כמו שכתבו הפוסקים להוסיף רק אחד, אלא להוסיף כפלים, והאוכל בחול ג' מינים יאכל בשבת שש מינים, והסברא יש לתומכו עוד מצד אחר דלא יתכן שהרגיל בקבצנות

לאכול תבשיל צנימה חדא בחול, יוסיף לעשות בשבת עוד תבשיל, והאוכל כמה תבשילין ומתנהג מעדנות בחול גם כן לא יצטרך להוסיף רק תבשיל אחד לכבד השבת, אלא על כרחך שזה אינו, ושמחתי כאשר ראיתי אחר כך מובא מחידושי מהרי"ו בשם מדרש איכה דהעשירים שאוכלים מעדנים כל ימות החול צריכים לכפול מנין המאכלים לשבת מימות החול, כדברינו. ואפשר לומר שמטעם זה נהגו אצל אנשי מעשה לכפול המאכלים בשני מיני דגים, ושני מיני רוטב, דבלאו הכי לא יהי' היכר להכפלות, דמי שאוכל ד' או ה' מיני תבשיל מאין יבליט שכופל סעודתו מדחול, ומי יודע כמה שיעור אכילתו בחול, וכמו כן למאן דאמר שאין צריך לכפול רק להוסיף תבשיל אחד גם כן אינו מינכר, אבל כאשר אוכל ב' קדירות ממין אחד כנזכר לעיל ניכר היטב שאין זה רגיל ונהוג לאכול שני מיני תבשילין ממין אחד, אלא על כרחך שבא לכבוד השבת שכל מעשיה כפולין, עד כאן לשונו).

כו) יש גלגולים בדגים לכן להשיב אותו הנפש למנוחה מצוה לאכול דג בשבת בפרט בסעודה ג'. (חרדים מצות לא תעשה מה"ת התלויות בראש הג'. עיין שם).

כז) בשבת מצוה לאכול דגים גדולים. (דבר אמת להגאון הקדוש מלובלין זכותו יגן עלינו, פרשת מטות).

השבת בישראל כהלכתה

לה

כח) על ידי אכילת דגים תהי' הברכה משולשת להאדם המענג את השבת ואוכל דגים לכבוד שבת. (בני יששכר מאמר שם שבת אות י"א. ועיין עוד בענין אכילת דגים בישמח משה פרשת וירא דיבור המתחיל ויקח חמאה).

כט) על פי הקבלה העיקר לדקדק לאכול דגים בסעודה שלישית דוקא (פרי עץ חיים שער השבת פרק כ"ב. אור צדיקים עמוד התפלה סימן כ"ח ס"ו. בסידור הגר"ז סדר ס"ג וז"ל וטוב לאכול דג בסעודה זו יותר משאר סעודות. וכן כתוב בכף החיים רמ"ב סק"ג, ובאורח חיים רצ"א ו' בשם יפה ללב), ומהאי טעמא המנהג אצל גדולים וצדיקים שאף שאין אוכלין סעודה גדולה בסעודה שלישית מכל מקום אוכלין דגים. (שבתות קדש דף כ').

ל) ואעתיק לכאן מעלת הגדולות שנאמרו ונשנו בהדגים, אשר בשבילם האריכו הספרים למעניתם לענג בהם את השבת:

א) דג אינו מתחבר לאינו מינו (מדרש תלפיות – ענף דגים. פרדס יוסף פרשת שמיני י"א ט').

ב) רוב דגים לא יקרה להם שינה (אמרי אמת ליקוטים ומנהגים אות ז', ודבר פלא תמצא בבני יששכר מאמר י' אות ו' שכתב דבכל הנבראים יש שינה ואפילו מים ישינים, רק שהמים יש להם חיות מעט וישינים מעט, ודגים הלא דרים במים).

ג) חיי דגים ארוכים משאר בעלי חיים (אמרי אמת שם).

ד) המיוחד בין כל בעלי חיים (לבד חגבים) שאינם צריכים שחיטה (משמרת אלעזר סוכת שלם אות י"ד).

ה) הדגים יש להם חן שעולין על שלחן מלכים מפני שלא השחיתו דרכם בדור המבול (שש"ק ח"א תי"ג).

ו) רוב צדיקים מגולגלים בדגים (ישמח משה פרשת וירא ד"ה ויקח חמאה בשם כתבי האריז"ל. שער בת רבים פרשת ויקרא).

ז) אין עין רע שולטת בהם (ברכות כ.).

ח) דגים קטנים מפרין ומרבין ומברין כל גופו של אדם (ברכות מ.).

ט) דגים רפואה לעינים (נדרים נז:).

י) בין הג' שכל זמן שמזקינין מוסיפין גבורה (שבת עז:).

יא) מרפאין החולה מחליו (ברכות נז:).

יב) יש דגים בים שבכל ערב שבת קודש יוצאין ליבשה ונוחים שם, ואין חוזרין עד מוצאי שבת.

(שבט מוסר פרק י"ב בשם האפודי ורד"ק
בבראשית א' כ"ב).

(לא) אם אין לו דגים בשבת צריך לדאוג יותר מענין
שאמרו חז"ל (יומ"א פרק ח' בסופו) דידאג כל השנה.
(בית אהרן. ליקוטים דף קמ"ד).

(לב) יש מדקדקין לאכול עין הדג. (עיין דחו"ש אות
שצ"ה, ותורת אבות שבת דף רי"ח).

(לג) יש כוונות גדולות בענין מליחת ותיקון הדגים
שמסרן הגאון הקדוש מלובלין לתלמידו בעל עט"צ
מזידיטשוב זצ"ל. (נתיב מצותיך שביל אמונה ו' סק"ה
להגה"ק מקאמארנא זצ"ל).

(לד) מכבוד השבת דאף אם אינו רוצה לאכול ממאכל רק
מעט מכל מקום יניח חתיכה חשובה הראויה להתכבד
על השלחן ויקח ממנו מעט, דאין כבוד להניח דבר
מועט על השלחן כי אם בעין יפה. (כף החיים סעיף קטן
י"א).

(לה) על פי דינא דגמרא סעודת וכבוד היום עדיף
מדלילה (רע"א ג), ובים של שלמה (גיטין פ"ד סימן נ"א)
קורא תגר על שאין נזהרין בזה ומוסיפים בליל שבת
יותר מבבוקר (עיין מחזיק ברכה סימן רע"א ושערי
תשובה א'), אבל על פי זוהר הקדוש תרומה כבוד לילה
עדיף (מובא במ"א שם). ויש אומרים דגם על פי רזין
דאורייתא דליליא עיקר. (רע"מ פרשת יתרו דף צ"ב).

(לו) מכל מקום מי שבטבעו קשה לו אכילת הדגים אין צריך לאכול. (מגן אברהם סימן רמ"ב, ובשולחן ערוך הגר"ז ס"ז, אליהו רבה ז', תו"ש בהק'. יד יוסף סק"א. קיצור שולחן ערוך ע"ב ס"ז).

(לח) נוהגין לאכול בשחרית שבת ביצים מבושלים בקליפיהן שמטמינין בתנור, והטעם מפני אבלו של משה רבינו עליו השלום שמת בשבת, ומטעם זה אוכלין גם כן קטניות (תו"ש סימן ר"צ סק"א ופרי מגדים שם בשם כנה"ג), ומה שכתוב שמטמינין הביצים בתנור נראה דאין בו צד קפיידא אלא שכן הי' דרכם דאי אפשר הי' להם להחזיקן בטעמן ויפין מבלעדי זאת, לא כן בימינו שנתחדשו כלים העלעקטרים ואפשר להחזיקן במקרר (פריזשידע"ר בלע"ז), אין בו שום גריעותא משלהם (כן נראה פשוט).

(לט) מנהג הרבה צדיקים לתקן בעצמם בסעודת הבוקר של שבת קודש הביצים והבצלים. (עיין ספר אור השבת במילואים דף ר"ל, ומנהגי קאמארנא).

(מ) בלב האדם יכול להתהוות מיחוש צמיחת עצם ומתרפא על ידי מאכל בצלים בסעודת שבת קודש. (ברכת אהרן עמוד ז').

(מא) אכילת חמין בשבת. מי שאינו אוכל חמין בשבת צריך בדיקה אחריו אם הוא מין, ואם מת יתעסקו בו עממין, ולהזמין לבשל ולהטמין ולענג את השבת

ולהשמין הוא המאמין וזוכה לקץ הימים וכו'. (עכ"ל בעל המאור פרק כירה, ומובא גם באבודרהם סוף סדר שחרית דשבת, ורמ"א סימן רנ"ז, ובליקו"מ דף עא: דאם לא הי' סוד וכוונה באכילת חמין בשבת לא הי' מרעיש כל כך על זה, ומביא שם רמז על זה מתרגום פרשת שופטים על הכתוב חלק כחלק).

(מב) העולם אומרים שלכן זכו הקטניות להיות מאכל שבת מפני שרק בריות טהורות אוכלות קטניות, ולכן הוי מאכל שבת.

(מג) מי שכואב לו אכילת חמין שקורין שאלענ"ט והעונג שלו לאכול צונן, קרוב בעיני דאסור לאכול חמין דהא מצער באכילתן. (מט"מ ח"ד דיני שבת אות ת"ע, ועיין עוד מה שכתב בברכי יוסף אורח חיים סימן ל"ח שיו"ב ו').

(מד) ברש"י נראה כי אכילת חמין יש לו קשר לאמונה בד' והיפוכו להאינו אוכל [כסברת בעה"מ] מד' רש"י דברים ל"ג-י"ט שכל ישראל אוכלין מאכל אחד ועובדין לאלקי אחד, והאי מאכל אחד על פי פשוטו מכוונת להחמין שאוכלין בשבת טשאלענט (קוראי עונג פ"ד אות ו').

(מה) בשם הרה"ק מהר"ש אבדק"ק מונקאטש בעל שם שלמה כי החמין שטומנין ואוכלין ביום שבת קודש מסוגל לאמונה שלימה ואמונה בדברי חכמים. (חמשה

מאמרות – מאמר תורת שבת – פרשת בחוקותי. ועיין עוד בספר העתים ה' ערבי שבתות דף כ"ד).

(מו) שמעתי על האמת מהרה"צ מליסקא זצ"ל שאמר שמי שאוכל תמיד קטניות בליל שבת קודש מובטח לו שלא ימות בלא תשובה. (אבן ישראל סעודת שבת אות כ"א).

(מז) יש לאכול לאקשע"ן בליל שבת קודש שמרמז על השלום. (בשם הרה"ק מורנו הרב ר' פנחס מקארעץ זכ"ע, ונראה הטעם שהם נגררין יחדיו זה לזה).

(מח) פערפע"ל נקרא בעל שם'ס צימעס, ומסוגל למחילת עונות מלשון פארפאלע"ן (ספרים).

(מט) מנהג פולין ורוס"א לאכול רוטב עם קאשע בשבת ומועיל להמתקת הדינים (עיין בני יששכר מאמרי שבתות מאמר א' אות ו' דשבת בגימ' קשי"א ורפי"א, ומסוגל לטהר ממדת כעס. (תורת אבות בשם הס"ק מהר"מ מלעכעוויטש זצ"ל).

(נ) מנהג צדיקים ואנשי מעשה לאכול מאכל רגלים הנקרע פצע"י בשבת והרבה טעמים נשנו בו:

(א) שקר אין לו רגלים וקושטא קאי, ושבת הוא אמת לכן אוכלים מאכל רגל בשבת להראות כי שבת הוא אמת ויש לו רגלים (טעה"מ בשם קדוש אחד

וספר ילקוט אברהם רפ"ט, וכן כתב בד"ת ח"א
אות ק"א).

(ב) לתקן חטא הרגלים, ושבת קודש בבוקר הוא זמנו
(כן כתב ברמזי שבת שכ"ח בשם הגה"ק מהר"פ
מראפשיץ זכ"ע, ובמקוה ישראל בשם הגה"ק
מצאנז זכ"ע, ובדחו"ש אות תנ"ד בשם הגה"ק
מהר"א מליזענסק זכ"ע).

(ג) מסוגלת לפרנסה כי פיצ"ע ר"ת ע"מך ישראל
צ'ריכין פ'רנסה, שכל השפעת פרנסה מקורו
משבת, כמבואר בזוהר הקדוש דכל ברכאן
דלעילא ותתא ביומא שביעאה תלין (יד אהרן
בליקוטים דף ל"ד).

(ד) דאמרו חז"ל (ברכות ו:): אגרא דפרקא רהטא,
ופירש"י דשכר הבריות שהולכין לשמוע הדרשה
מפי החכם הוא שכר המרוצה, עיין שם, וזה באין
לרמז באכילה זו (ענוגא דשבתא דף כ"ה).

(ה) איתא במדרש רבה ותנחומא פרשת ויקהל דתיקן
משה ששבת יהי' זמן קהלה לכל, ועל כן מאכל
הרגל בא לרמז כי שבת זמן הילוך לבתי מדרשות
הוא (שם).

(ו) מבואר בישעי' "אם תשיב משבת רגליך". וסמך
לה "וקראת לשבת עונג" (שם).

ז) על פי מה דאמרו חז"ל דהשומר שבת כנעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, ועל כן הרגלים לרמז שיש לו חלק ברגלי העולם (שם).

נא) הרה"ק מהר"מ מקאברין זכ"ע אמר דיתכן שכל ירידתו לעולם הזה לאכול מאכל רגלים לכבוד שבת. (תורת אבות, צ"ט).

נב) בירך השם יתברך את יום השבת שיהי' במאכלים הנזמנים בשבילו טעם מטעמים ומעדנים ורווחא לבסומא שכיח וכו' הגם שמאכלים כאלה הטמונים מיום אתמול מזיקין לגוף בימות החול, כיון שהם נטמנין לשבת שורה בהם הברכה שיהי' מבושמים וטעמם כמעדני מלכים ערבים לנפש וגוף, ומי שהוא מאמין בדברי חכמים יבחין זה גם כן בחוש הנראה לעין בכל איש הישראלי אפילו החלושי כח, מה שאין כן המסלספים (פילאזאפיים) אשר ערב לנפשם לחם שקר ואינם מאמינים לדברי חז"ל, ויפה אמרו קדמונינו אשר שרתה עליהם רוח הקודש בודקין אחריו שמא מין הוא" וכו', עד כאן לשונו. (בני יששכר מאמרי שבתות, מאמר ג' אות י').

נג) מעונג שבת נמשך השפעת פרנסה בהרחבה כדברי חז"ל שבת קי"ט. (חמשה מאמרות, מאמר תורת שבת).

השבת בישראל כהלכתה

מג

(נד) קוגע"ל. מקור אכילתו ברמ"א סימן רמ"ב, דהוא זכר למן שהי' מכוסה למעלה ולמטה. ואף על גב דכתב הרמ"א שלא ראה חוששין להמנהג לאכול, מכל מקום כן נקטו האחרונים דהמנהג לאכול. (שכנה"ג. קיצור שולחן ערוך ע"ב ס"ז. סידור יעב"ץ. לקט יושר ריש ה' שבת).

(נה) יש לדקדק לעשות הקוגע"ל דוקא באופן שיהי' ממולא בפנים ומכוסה מלמעלה ומלמטה, ויש הרבה טועים ואין עושין אלא סתם פשטיד"א, שאין בו שום סרך כיסוי לא למעלה ולא למטה ואינו נכון. (דברי זאב חי"ד סימן כ"ט).

(נו) יש נוהגין באופן קבע שני מיני קוגעל זכר למן שירד כפול (קוראי עונג פ"ה), ויש נוהגין בג' מינים (מנהגי צדיקי קאמארנא ומונקאטש, עיין מנהגי קמארנא אות רל"ד, ודחו"ש אות תנ"ד), וכשהוציאו עוד ספר תורה לקריאה כמו בשבת ראש חודש וד' פרשיות הוסיפו עוד קוגעל, וכשהוציאו ג' ספרים כמו ראש חודש טבת או ניסן שחל בשבת, הוסיפו עוד קוגעל (שם).

(נז) ויש נוהגין (בפרטות פרשת בשלח וזכור – מטעם קריאת פרשת עמלק) לעשות קוגלע"ן נגד תיבת עמל"ק פירוש ע'פע"ל מ'עה"ל ל'אקשע"ן ק'ארטאפע"ל (קוראי עונג פ"ה ונתן שם סמך לזה מדברי המדרש פליאה מובא בכת"ס על התורה וזה לשונו: כתיב זכור את יום

השבת לקדשו, וכתוב זכור את אשר עשה לך עמלק, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, את יום השבת תזכור לקדשו ואת עמלק תזכור להרגו ולאבדו, עיין שם).

(נח) בשולחן הטהור (קאמארנא) סימן רמ"ב בזר זהב אות ז' וזה לשונו: טוב לאכול מאכל בכל סעודה של שבת מה שאין רגילין לאכול בחול בליל שבת פשטידא כני"ש וכיוצא ובבוקר קוגע"ל, עד כאן. (וחדשים מקרוב באו שפרצו לעשותן בחול).

(נט) דבר פלא נמצא בשולחן הטהור סימן קע"ו בסופו, דמי שאינו אוכל קוגע"ל בשבת במדינה זאת בודקין אחריו, ולכן היא עיקר יופי הסעודה בשבת. (שם. ופשוט דמה שכתוב בודקין אחריו אין הכוונה באם מונע מלאכול מחמת שקץ במאכל זו וכיוצא, אלא הכוונה למי שאינו מדקדק שיהא בסעודתו לכבוד שבת קוגע"ל אחד על כל פנים).

(ס) הקוגע"ל הוא זכר למן כשם שהמן הי' כלול בתוכו כל האוכלין ולא היו ניכרין, כן הקוגע"ל כלול בתוכו כמה מיני אוכלין ואין ניכרין (אבן ישראל – סעודת שבת אות כ"ט), והמן כ'זרע ג'ד ל'בן ראשי תיבות כג"ל, הוא רמז לקוגעל, עד כאן.

(סא) ברש"י פרשת ברכה על הכתוב "עמים הר יקראו", שתגרי אומות העולם באים לירושלים והם רואים כל ישראל עובדים לאלקי אחד ואוכלים מאכל אחד עד כאן

לשונו, והאי "מאכל אחד" דבר מתמי' מאי אחד שייך במאכל, אלא הוא מאכל המיוחד לשבת וכל ישראל אוכלין אותו לכבוד שבת מאכל אחד המיוחד, וכך נוהגין שכל ישראל אוכלין קיגע"ל לכבוד שבת, עד כאן לשונו. (ספר שלחן הטהור סימן רמ"ב בזר זהב אות ו').

סב) בספר משמני ברכה (כלל ו') כתב דקוגע"ל הוא רמז לקדושת השבת, דמצינו ששבת אית בי' סוד התורה כמאמר בעל הגדה ליל פסח "אילו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו", שמע מינה דשבת סוד התורה מכיל, ועכשיו פוק עיין מה שכתב הפייטן בשחרית ליום הכפורים (בברכת קריאת שמע) המתחיל קדוש אדיר, בזה הלשון: ק'דוש ג'לה ל'עצמו סוד דתו, שראשי-תיבות שלהם קג"ל, ובא לרמז על השבת שזהו סוד התורה כמ"ש, עד כאן.

סג) אדם שמזיק לו האכילה עונג היא לו שלא לאכול. (רפ"ח ס"ג).

סד) בבליעה בלי לעיסה יוצא ידי עונג שבת אף דהוי שלא כדרך אכילה כיון דאיכא בי' הנאת גרונו והנאת מעיו. (שדי חמד פאת השדה מערכת אכילה אסיפת דינים אות ב' בשם בנין שלמה).

סה) בענין לומר על סעודה יתירה שנזדמן לו לעשות, או אכילת פהבב"כ "סעודת ר' חידקא", עיין דע"ת להגאון מהרש"ך ז"ל יורה דעה סימן ל"ה סק"י שפקפק עלי'

דאולי יש בו חשש מינות כיון שנפסק בש"ס דלא כר' חידקא, וצריך ליזהר מאד, עיין שם שהאריך, אבל הרבה אחרונים חולקין ומקילין. (עיין שאלות ותשובות מור ואהלות אהל ברכות והודאות סימן י"א, ומיכלא דאסוותא אות פ"ו, עיין שם).

(סו) המבטל עונג שבת מתענה נ"ז תעניות (חמדת הימים הלכות שבת פט"ו), והמבטל אחד מג' סעודות במזיד יתענה ס"א תעניות. (לב חיים ח"ב קפ"ו).

(סז) מאכל שהותר מפני כבוד שבת ונשאר מהמאכל גם לאחר שבת עיין פרי מגדים יורה דעה צ"ד מ"ז סוף סעיף קטן ק"ט נטע שעשועים סו"ס י"ג. מקדש מעט כללי הפס"מ. חיים של שלום ח"א סימן מ'. יד שאול סימן רי"ח. שאלות ותשובות הרדב"ז יורה דעה סימן קכ"ד.

(סח) כשם שיש עונג באכילה גם יש עונג בהנאת הגוף, ומצוה על האדם לענג עצמו בהנאת הגוף שגם היא נקראת עונג (יראים סימן צ"ט). וגם דעת הד"מ סימן תקכ"ט דעונג לא תלוי דוקא באכילה, עיין שם. וכן להלן מאות נג עד אות סד תמצא מקורות לאין מספר להוכיח זה, עיין שם. וכן נראה דעת החתם סופר אורח חיים קס"ח, ובחי' שבת קי"א, וגיטין לז.

השבת בישראל כהלכתה

מז

סט) בשבת קודש בבוקר ישנים בשחרית יותר מבחול, ומשמע במהרי"ל דעיקר הטעם משום עונג שבת. (ב"ח רפ"א מובא במגן אברהם שם).

ע) בחורים המתענגים בקפיצה ומרוצה מותר. (ש"א ס"ג).

עא) בשיחות בטילות אסור להרבות בשבת ואף על פי כן בני אדם שסיפור שמועות וחידושים עונג להם מותר. (סימן ש"ז ס"א).

עב) גם להשתעשע עם הילדים אצל הסעודה בשבת הוי עונג שבת. (ר"ן נדרים לז: ד"ה דיפנו).

עג) עונג שבת איננו דוקא אכילה ושתי' אלא לב שמח ושבת טוב ומאיר. (שולחן הטהור סימן רמ"ט).

עד) בירושלמי שבת, במה מענגו חד אמר בשינה וחד אמר בתלמוד תורה, ולא פליגי כאן בתלמיד וכאן בבעל הבית, ופירשו רבותי תלמיד מענגו בתלמוד תורה ובעל הבית בשינה. (שבה"ש אות ד' בשם מאירי שבת קי"ח).

עה) לפי הנראה כל אדם ממה שיתענג זה מצותו (תופעות ראם על היראים אות ג'), וכעין זה בשאגת ארי' מובא בשערי תשובה הלכות יום-טוב תקכ"ט דשמחת יום-טוב כל דבר ששמח בו, מצוה. ועיין מה שכתב בתו"ח סימן ר"ס סק"א.

עו) יש ליזהר שלא לילך יחף שבת משום עונג. (ב"ח סוף סימן רמ"ב).

עז) אסור לאדם להיות נעור כל ליל שבת וללמוד כדי לעשות תיקון כרת, משום שמבטל עונג שבת. (לב חיים ח"ב סימן ק"פ).

עח) מי שהתענית עונג לו מותר להתענות. (רמ"א סימן רפ"ח).

עט) אסור לישיב בחמה ולהצטער. (שם סימן ק"צ).

פ) כל מין עינוי אסור בשבת ויום-טוב. (הלק"ט ח"א סימן צ"א).

פא) יש שאוסרין לימוד בעיון בשבת (סידור יעב"ץ. וספר צפיחית בדבש סימן כ"ג) אבל החיד"א בברכי יוסף סימן ר"צ האריך להוכיח דאין שום חשש וכן נוהגין לקבוע ישיבה בהרבה מקומות, עיין שם.

פב) ועוד נמצא בהרבה ספרים דענין העונג אינו תלוי באכילה ושת' (עיין צפנת פענח על הרמב"ם הל' יום-טוב פרק ו' הלכה י"ח. מנחת אברהם מז, ג').

פג) משום עונג שבת שרי לעשות כמה דברים האסורין בחול דמיחזי כרעבתן, לשתות כוסו בבת אחת, ולאכול בצל מראשו (סימן ק"ע ורע"ד בפרישה ואחרונים) ולבצוע פרוסה גדולה אף מצוה. (סימן רע"ד).

פד) כמה חילוקים ישנם בין כבוד לעונג שבת:

השבת בישראל כהלכתה

מט

(א) כבוד מתחיל בערב שבת כמו לרחוץ וללבוש כסות נקיה אבל עונג מתחיל בשבת דוקא כאכילה ושת' (הגר"א אורח חיים תקכ"ט).

(ב) כבוד היינו כל דבר שהוא מחוץ לגוף אף על גב שנהנה ממנו כגון שנהנה לישיב בבית שהרצפה רחוץ ושלחן ערוך עם מפה לבנה עליה, וגם תספורת וגילוח בכלל כבוד דאין ההנאה בשעת מעשה לשיקרא שהנאה הוא בגוף, רק עיקר הנאה לאחרי זה ששערו מגולח וידיו מתוקנים, ואפילו רחיצת הגוף שנהנה בעת הרחיצה מכל מקום הנאתו אין לו שייכות להמצוה וזהו כמי שנהנה בעת שתוקע בשופרו ראש-השנה, ועיקר המצוה שיכנס לשבת נקי ומכובס, ואם כן גם כן אינה הנאת הגוף, וכן כשאוכל בשבת מכלים נאים ביותר לא מיקרי הנאת הגוף דלגוף אין נפקא מינה מאיזה כלי אוכל, ואינו יותר מהנאה צדדית ונכנס בסוג כבוד ולא עונג. אבל אכילה ושתיה, וכן שאר הנאות הגוף כמו שלא לילך יחף או ללבוש בגד עב וחם להגין מהקור או לישיב בצל ביום חם וכיוצא, מיקרי הנאת הגוף, וכמו שמבואר להדיא ביראים סימן צ"ט דענין העונג לאו באכילה ושת' לבד תליא. (שאלות ותשובות דברי יושר אורח-חיים סימן ל"ה).

פה) עונג היינו הנאת הגוף בלבד, וכיבוד היינו עצם החשיבות דבדבר זה מחשיב לשבת, כגון באוכל מאכל חלב החשוב מאד יצא ידי עונג, אבל ידי כיבוד לא יצא, דאין כיבוד אלא בבשר ויין וכיוצא כדאיתא בפרק כל כתבי, ואם בטבעו אינו נהנה מבשר ויין ואכל בשר ושתה יין, אז הוא להיפוך דידי כיבוד יצא שהיא אכילה חשובה ומכובדת לעין כל, אבל ידי עונג לא יצא שהוא לא נהנה ממנה כלל (פאר עץ חיים ח"ב סימן י"ד דף י"ב). מלשוננו בפנים נראה דעונג אי אפשר לקיים רק על ידי אכילה ושתיה, דלא כהפוסקים הנ"ל מאות נ"ב ולהלן, עיין שם).

פו) עונג של שבת היינו מנוחת הנפש ושלותה מכל עצב ודאגה, אבל ביום-טוב צריך להיות שמח ממש. (זבחי תודה).

פז) אפילו אם לא יאכל אלא יניח על השלחן ריבוי מאכלים לאכול ואינו יכול לאכול יצא ידי כיבוד וכמדומה ששמעתי שנהגו כן בבית הגר"א. (פאר עץ חיים ח"ב סימן י"ז).

פח) נשים חייבות בעונג שבת כמו אנשים (עיין ר"ן שבת קיח, ובברכי יוסף רצ"א סק"ח, וספר המנהיג הלכות שבת סימן נ"ד, וספר הישר לרבינו תם דף פב:, ובכלי חמדה ויקהל אות א'. שאלות ותשובות רבי

עקיבא איגר בהשמטות לסימן א'. נפש חיה אורח-חיים
תקי"ח).

פט) יש אומרים דבשבת ליכא חיוב שמחה רק עונג
בלבד (בכור שור סוף מסכת תענית. חתם סופר אורח
חיים קס"ח. וחידושי חתם סופר שבת קי"א. צפנת
פענח על הרמב"ם הלכות יום-טוב פרק ו' הלכה י"ח.
חתם סופר גיטין ל"ז. מנחת אברהם סימן מ"ז אות ג'.
פאר עץ חיים חלק ב' סימן י"ד. שאילתות דר' אחאי
פרשת חיי שאילתא ט"ו. הרמב"ן במלחמות מועד קטן
יט, ונימוקי יוסף שם, מובא בתוספות יום טוב שם. ושדי
חמד מערכת א' פאת השדה כללים אות פ"ב. הגאון
בעל שואל ומשיב ביד שאול יורה-דעה סימן רכ"ט.
תוספות מועד קטן כ"ג ד"ה מ"ד. וביד שאול שם רוצה
לומר דהוא פלוגתא בין בבלי לירושלמי, ולדברי
ירושלמי יש חיוב שמחה, וכן בשואל ומשיב מהדורא
קמא חלק ג' קנ"א. וביסו"ד יורה-דעה שמ"א ס"א. אבל
בסימן שצ"ח ס"ח מיישב גם דעת ירושלמי כבבלי, עיין
שם). וכן נראה דעת הגר"א בהג' על ספרי במדבר י' י',
וכן בעמק הנצי"ב על ספרי שם, ובספר זרע אברהם
שם. לב חיים ח"ג סימן ז"ך. וכ"נ ביראים סימן צ"ט [אות
תי"ג], וכסברת השו"מ דתלוי בפלוגתת בבלי וירושלמי
ס"ל באמרי שפר סימן מ"ה. בשו"ת בית יצחק אורח
חיים ל"ט דתלוי בפלוגתת ת"ק ור"נ בספרי. וכן כתב
בשערי דיעה מהדורא קמא סימן ע"ה. לשון רש"י ביצה

ל"ז. ד"ה אטו. מגילה כ"ג. תוס' הרא"ש ור"י החסיד ברכות מ"ט. מהרי"ל סוף הלכות יום-טוב. מהר"י ברונא קכ"א. ספר המנהגים. הפרדס ט', ע"ג. תשובות הגאונים. ועיין עוד בשדי חמד מערכת א' כללים אות פ"ח, ושם בפאת השדה כללים אות פ"ב, ומכתב לחזקיהו פסחים צ. ברית אבות סימן י"ג אות ה'. מגן אברהם תקכ"ט ד. ד"מ אות קכ"ח כ"א. מט"א תקפ"ב).

צ) ויש אומרים דיש חיוב שמחה גם בשבת (פרי חדש תרפ"ח סק"ו). לדעת השואל ומשיב בכמה מקומות כן הוא שיטת ירושלמי. עיין אות ס"ז במוקף), וכן נראה פשטות לשון הספרי (במדבר י' י'). אבל על פי הגהת הגר"א שם, ועמק הנצי"ב שם, וזרע אברהם שם, אין ראי' (וראיתי מי שכתב לדייק מס' אבודרהם בפירושו על ישמחו במלכותך דגם דעתו כן, אבל אלמלא ראה מ"ש עמק הנציב שם הי' יודע שאין ראי' מאבודרהם, שכל מ"ש באבודרהם פי' הוא בדרך אחרת, עיין שם. וכן כתב בקוצר בהעמק שאלה אות י'. וכן בדע"ת יור"ד סימן א' אות י' שדחה ראיית הספרי, ובחמשה מאמרות לבעל מנח"א בתורת שבת פרשת בהעלותך ס"ל דבעל הספרי הוא ר"ש בן יוחאי והוא לשיטתו דס"ל בזוה"ק בהרבה מקומות (שמונה שם) דיש מצות שמחה בשבת, עיין שם. בתורה תמימה (בראשית ב-ג) דיש חיוב שמחה בשבת. וכן נראה קצת בנימוקי יוסף בבא-בתרא פרק המוכר את הספינה, ובחידושי הר"ן שבת

ס: גבי סנדל המסומר, ובשאלות ותשובות הרא"ש כלל ה' סימן ח'. שאלות ותשובות הרמ"ע מפאנו סימן ע"ח. ספר המנהיג הלכות שבת סימן א'. רש"י ביצה ט"ז. ד"ה נשמה יתירה. תוס' כתובות ז: ד"ה והוא שבאו. רא"ש כתובות פרק א' סימן י"ב. כלי חמדה ויקהל אות א'. וכן כתב בחמדת ישראל (חלק ב' סימן ח"י אות א') שדעת הרמב"ם להלכה כן דשבת חייב בשמחה, וכן נראה ברמב"ם הלכות אישות פרק י' הלכה י"ד מובא בשיטה מקובצת כתובות ז., אבל ברמב"ם הלכות שבועות פרק ו' הלכה י"א לא נראה כן).

צא) ויש אומרים דאף אי איכא חיוב אינו אלא מדרבנן והמקראות שנדרשו על זה אינו אלא אסמכתא בעלמא. (כנף רננה אורח-חיים סימן כ"ה. ובחק לישראל להגר"י וועלץ זצ"ל אות צ"ה בתשובת הגאון ר' שאול ראזענבערג ז"ל).

צב) יש לעשות דברים המרבים שמחה כמו להרבות בנרות (שאלות ותשובות הרא"ש כלל ה' סימן ח') ולהרחיק דברים המעציבין. (עיין חידושי הר"ן שבת ס: גבי סנדל המסומר).

צג) מכלל עונג שבת להשתדל אחר קמח יפה, כי עיקר הסעודה הוא הלחם. (סדר היום ענין שבת. וכעין זה בסידור יעב"ץ).

צד) הלחם צריך לאפות ערב שבת דוקא להיות חם ביום הלקחו דוגמת לחם הפנים (סידור יעב"ץ. וכן כתב בתוס"ח על ח"א כלל א' א' ט, והוסיף טעם: כדי שתתקיים מצות הפרשת חלה בערב שבת, וסיים) בימות החורף שהימים קצרים די שתאפה בלילה השייך לערב שבת.

צה) יש לעשות לכבוד שבת ג' חלות, גדולה – לסעודת היום, בינוני – לסעודת הלילה, וקטנה לסעודה ג'. (ספר הכוונות מובא בעו"ש, וא"ר רמ"ב סק"י).

צו) מי שנפשו חביבה עליו מגופו לא יאכל אחר חצות אלא מעט דמעט כדי שיאכל סעודת שבת בהנאה ובלב שמח ובתיאבון. (שלחה"ט סימן רמ"ט).

צז) אסור להתענות בערב שבת כי יהי' לו שינוי וסת בלילה ולא יוכל לאכול ומתבטל מעונג שבת, ומצוה למעט בערב שבת ולאכול מעט כדי שיתענג בענג שבת, והכל לפי מה שהוא אדם שידע מזגו, ואחד המרבה ואחד הממעיט יכוין לבו לשמים לענג שבת בשמחה ובטוב מרב כל. (שם).

צח) משום מצות עונג שבת ביטל הרב"י ללמוד תורה בבוקר ועסק ביחודים ובהרהור התורה בעת קניית המצות של ענג שבת. (שלחה"ט סימן ר"נ).

צט) טוב לומר על כל דבר שיקנה ומכין על שבת זהו לכבוד שבת, וכן בכל מה שעושה יאמר בפה מלא

נה

השבת בישראל כהלכתה

"לכבוד שבת". (האריז"ל בשעה"ר דף סא. ע"ד.
ובפע"ח שער ח"י רי' פ"ב. מובא במגן אברהם סק"א).

פרק ד

תפלת שחרית בשבת

(א) אמירת העקידה בשבת ויום-טוב מצינו חילוקי דיעות. יש אומרים לאומרה גם אז (הר"מ בס' שתי ידות. כנה"ג. עו"ת. א"ר. תניא. זכרון יהודה בשם הנהגות מהר"ם א"ש), ויש אומרים שלא לאמרה (כנה"ג בשם הר"מ ניגרון. אור צדיקים. סידור ר' שבתאי), ויש אומרים לאמרה ולדלג התפלה שלפניה ולאחריה (סידור יעב"ץ), ויש אומרים לומר התפלה גם בשבת ויום-טוב. (סדר היום. מדרש פנחס).

(ב) בענין היהי רצון שקודם פרשת התמיד "יהי רצון מלפניך ד' אלוקינו ואלוקי אבותינו שתרחם עלינו ותכפר לנו על כל חטאתינו וכו'", יש נוהגין לאומרו ויש אין אומרין אותו בשבת ויום-טוב, ונהרא נהרא ופשטי'. (עיין פרי מגדים. שערי תשובה וסידור יעב"ץ).

(ג) ובענין המתאחרין לבא להתפלל (בפרטות בשבת ויום-טוב) עיין מה שכתב בבאה"ט סימן מ"ח בשם ספר דרך חכמה דנכון לומר התמיד בצבור כי התמיד נקרבת בצבור.

(ד) פסוק ושחט אותו על ירך המזבח וגו' מעלת אמירתה שגבה מאד כמבואר בבית יוסף וט"ז סימן א', ובמקום האמירה מצינו דיעות מחולקות, נוסח הנדפס בסידורים וכן עמא דבר לאמרו אחר קרבן תמיד לפני הקטורת (וכן מצינו בפשטות בשולחן-ערוך סימן א' וביותר בתנא דבי אליהו פ"ו כמבואר בליקו"מ ח"א דף מ"ד), ויש האומרים אותה בנוסח רבון העולמים שאומרים קודם מנחת איזהו מקומן (כן הוא בסידורי ספרד, וכן נראה בסידור האריז"ל והרמ"ק וסדה"י) ואותן המדלגין אמירת רבון העולמים בשבת ודאי יזהרו לומר פסוק "ושחט אותו" כמו כל העולם אצל פרשת התמיד לאחרי', דהלא מנהגינו לדלג פרשת העקידה, ואם לא יאמרו גם פסוק זה המזכיר זכות העקידה (כמבואר בב"י וט"ז סימן א') אם כן בל יזכר למו העקידה כלל ביום שבת ויום-טוב, ובספרים נראה כי מאד נצרכת זכותה בכל רגע ובפרט בגלותינו המר והנמהר. (שאלות ותשובות אורות ישע אורח-חיים סימן ל"ב).

(ה) פסוקי "וביום השבת" הנדפס בסידורים לומר בשבת לפני איזהו מקומן אין לאמרם על פי האריז"ל.

(ו) "אנא בכח" סגולתו להבריא הקליפות (כמבואר בראשית חכמה בשער הקדושה פרק ז') לכן יאמרוה בנחת. (שאר ישראל כלל ה').

ז) לענין אמירת "רבון העולמים" בשבת בסידור יעב"ץ שאומרים אותו, עיין שם, ובספר זכרון יהודה, שהגה"ק מהר"ם א"ש הי' אומרו והי' משמיט תיבות "ועתה בעונינו חרב ביהמ"ק וכו' ולא ישראל במעמדו".

ח) אמירת "והוא רחום יכפר עון" וכו' בשבת יש מבוכה בפוסקים. יש אומרים שלא לאמרו (מגן אברהם רפ"א. סידור של"ה בהג"ה שם. וסידור יעב"ץ), ועל פי האריז"ל יש לאמרו (שערי תשובה מחז"ב בשם קהלא קדישא בירושלים המתנהגים על פי האריז"ל), והמדקדקים אומרים אותו בלחישה, ואצל והוא רחום של "יהי כבוד" אין גומרין בקול רם בפסוק זה רק מסיימין "ד' הושיעה וכו'". (שאלות ותשובות שיר ושבח ח"א סימן י"ט).

ט) ידקדק להתאמץ בכוונה יתירא אצל אמירת ד' מלך אחר מזמור שיר חנוכת. (שם וטעמו על פי מה שכתב בב"י הלכות פסוקי דזמרה בשם א"ח לומר ד' מלך רק בשבת ויום-טוב להודיע מלכותו בשבת ליום שכולו שבת, ועל כן אף שמסקנת הבית יוסף דמנהגינו לאמרו בכל יום, מכל מקום יכפיל הכוונה בשבת ויום-טוב מטעם דאז הזכרתו יותר חיובית).

י) מי שנתאחר לבא לבית המדרש מכל מקום יעמוד ולא ישב בשעה שהציבור אומרים ד' מלך (פרי חדש בשם

האריז"ל), ונכון לאמרו עם הצבור ואף על גב שאינו עומד שם עדיין. (פרי חדש שם).

יא) הנוהגין להקפיד לומר מזמור "למנצח בנגינות מזמור שיר" בצורת המנורה בכל יום יאמרנה גם בשבת אחר (או לפני) תפלתו (שאלות ותשובות הנ"ל שם, ונימוקו – כי טעם האומרים על פי מה שכתב באבודרהם אחר סדר התפלה שכל האומר מזמור זה בכל יום בצורת המנורה כאילו מדליק המנורה בבית המקדש, וכנ"ל בשבט מוסר, וכיון שמצות הדלקת הנרות נוהגת גם בשבת ויום-טוב בדין הוא לבלי יחסרו המזג לאומרו גם אז).

יב) המסיים ברוך שאמר יחד עם הש"ץ לא יענה אמן (מגן אברהם סימן נ"א), אבל אם סיים ברכה אחרת בשעה שהש"ץ סיים ברכה זו מותר לו לענות אמן. (שערי תשובה בשם ברכי יוסף והש"ץ שהחזיקו בדעת מגן אברהם שם דס"ל כן וכן כתב בא"ר ויעב"ץ).

יג) הנה מצויים אנשים יראים המדקדקין שישמעו אחרים בשעה שמברכין ברכות השחר (כמבואר בח"מ סימן שפ"ב בש"ך, ואורח חיים סימן ו' במחצית השקל בשם הרמ"ע ועוד), אולם יזהרו גם כן שלא יצא מזה קולא מצד אחר דפליגי הפוסקים אם רשאין לענות אמן על כל ברכה באמצע פסוקי דזמרה (דעת המגן אברהם ועוד אחרונים דשרי – ודעת הברכי יוסף, הגר"ז, יעב"ץ

דאינו רשאי) פשוט על כל פנים שימנעו משמוע ברכות באמצע פסוקי דזמרה כל כמה דאפשר, ולא מיבעי שלא ימציאו נפשם לענות אמן. אף גם זאת שלא יפתח המברך בברכותיו אצל מי שעומד כבר באמצע פסוקי דזמרה. (כן מבואר בסידור יעב"ץ, ובסידור של"ה כתב כן נכדו, וכן כתבו שאר אחרונים).

ועוד גורמים שמחמת שיגרת הלשון עונה השומע ברוך הוא וברוך שמו, וזה לכולי עלמא אסור (עיין באה"ט סימן ס"ו), והרוצה להתחסד עם קונו יזדרז לקום בבוקר בכדי שיוכל להכין עצמו להיות מוכן להתפלל כשמתחילין הציבור.

והנה פירשתי מה שכתב הרמ"א בסימן א' סעיף א' "דעל כל פנים לא יאחר מזמן שהצבור מתפללין" ולשון הזה קצת מגומגם ודקדק הגרע"א בחידושו דמהאי טעמא כתב "מזמן" ולא סתם שלא יאחר תפלת צבור, להורות דאף האונס להתפלל יחידי יזדרז לקום ולהתפלל בזמן שצבור מתפללין. ואני הצעיר הוספתי לדקדק על תירוצו דגם לדבריו קשה והלא דין זה מבואר בסימן צ' ואם כן מה מחדש לן הרמ"א כאן, אבל אחר קצת התבוננות במנהג הנתפשט בעונותינו הרבים שמאחרין ביאה לבית הכנסת בשעה שהצבור כבר מתפללין בתוקף ועומדין באמצע התפלה, ועל ידי זה צריכין על כרחך למהר בתפלה או לדלג ועל כך כתב

הרמ"א דעל כל פנים לא יאחר "זמן", דקדק לכתוב "זמן" להראות דלא די בזה לחוד שבעת תפלת שמונה-עשרה מתפלל עם הצבור, אלא שצריך גם ליזהר שיהי' בבית הכנסת בו בזמן שהצבור מתחילין תפלתן. (עד כאן נעתק מספר תפלת ישראל על עניני תפלה נתיב ה').

יד) השומע צבור אומרים קדושה והוא עומד בפסוקי דזמרה (אחר ברוך שאמר) לא יאמר יותר ממה שמותרין לומר באמצע ברכת קריאת שמע (והיינו קדוש עד כבודו, ברוך עד מקומו), וגם ימלוך ד' לעולם. (עיין שאלות ותשובות דברי יושר סימן ח' ובא"ר סימן ס"ו, ובקיצור של"ה בשם מהר"ש מפירדא שגם בפסוקי דזמרה לא יענה אמן יהא שמיה רבה עד יתברך, עיין שם).

טו) מקור מקומן של הוספת המזמורים בשבת מבחול נובע עוד מזוהר הקדוש תרומה. (ועיין בא"ז בשם המדרש טעם לזה, וכן באבודרהם. ועיין עוד בלבוש. סידור של"ה ויעב"ץ עוד טעמים לכל מזמור ומזמור שהוסיפו).

טז) אמירת הלל הגדול, והוא הודו לד' וגו' יש מקומות שאומרים אותו פסוק בפסוק ש"ץ וקהל. (ומקורו טהור בסידור האר"י ושל"ה שכל פסוק אומר מלאך אחר, עיין שם).

יז) באמירת "כי לעולם חסדו" צריך להדגיש ולהתיז "כי לעולם" דלא לשתמע "כל עולם" וכן סמ"ך של "חסדו" דלא לשתמע "חזדו" או "חשדו". (א"ר סימן נ"ר בשם ירושלמי, ורשב"ם פרק ערבי פסחים).

יח) יזהרו בכוונת אמירת "האדרת והאמונה" שבפיוט זה משבחין המלאכים להקדוש ברוך הוא בשעה שישראל אומרים ברוך שאמר. (סידור ר' שבת. ס' אור צדיקים).

יט) הטעם שאומרים גם ביום-טוב מזמור שיר ליום השבת דגם יום-טוב נקרא בקרא "שבת". (באה"ט סימן נ"א בשם ל"ח ופרי חדש).

ובס' שבתות קדושים פ"ה כתב טעם נכון לאמירת מזמור שיר ליום השבת ביום השבת (וטעמו שייך גם ליום-טוב), דהנה מזמור הלזה בא ללמדינו מעלת בוטח בד' ואשר לא העניות מן האומנות כי הסברא הי' נותן שישראל שאינם עובדים בשבת ישתכרו פחות מעכו"ם שעובדים בכל יום, כמו שאמר ר' ראובן בן איסטרובלית (במעילה יז). ולבסוף המציאות מכחיש את זאת, כי העשירות מצאה קן לה אצל ישראלים שומרי תורה ומצות לא פחות מאצל שאר האומות, זאת אומרת כי הכל בידי השם ולא יעלה ביד המהיר יותר ממה שיעלה ביד העצל, והעד על זה המן. ועל כן מזמרים שיר זה וצועקין "להגיד בבוקר חסדך" וכו', ומסיימין בפרח

רשעים כמו עשב, פירוש ואם רואים דרך רשאים צלחה תדעון שהכוונה לשמדם עדי עד, על דרך משלם לשונאיו אל פניו להאבידו לעולם הבא.

(כ) **נשמת כל חי**. פיוט זה כבר מוזכרה בזוהר הקדוש (תרומה, ויקהל) לאמרה בשבת (ועיין בתוס' פרק ערבי פסחים דף קיח. ד"ה ר' יוחנן דנוהגין לאומרה בשבת אחר פסוקי דזמרה, ומוזכרת גם כן בברכות נט. ופרק קמא דתענית), ויש אומרים ששמעון בן שטח תיקנה. (בספר מגיד תעלומה בברכות שם ששמע כן).

ומי שאיחר לבא לבית הכנסת וצריך לדלג מוטב שידלג מפסוקי דזמרה ואל ידלג נשמת. (ח"א כלל י"ט דין ו' ועיין בביאור הלכה סימן ר"פ דכן העיקר ולא כמו שכתב בשערי תשובה היפוכו, וגם לנוסחת השערי תשובה עדיף נשמת מאשר מזמורים שמוסיפין בשבת, עיין שם).

(כא) מי ששכח לומר נשמת ואמר ישתבח כבחול יאמר נשמת אחר ישתבח ולא אחר התפלה (ברכי יוסף סימן רפ"א בשם מכתב לדוד, שע"ת א'), ואם שכח לאמרו וכבר התחיל ברכת יוצר שוב לא יאמרנו (רמ"א רפ"א, מ"ב סק"ג), מכל מקום מי שנפשו חשקה לאמרו אחר התפלה יאמרנו. (שאלות ותשובות דברים כהלכתן חלק א' סימן כ').

כב) חזן (ובעל תפלה) לאחר שגמר חרוז שבח נותנין לו וכו' לא ימתין עד שיגמרו הקהל כדי להתחיל עמהם בשווה "לקל אשר שבת" אלא יתחילנו מיד (שאלות ותשובות הנ"ל שם, וכן נראה קצת במשנה ברורה רפ"א סק"ג דצריך להסמיכן דמישך שייכי אהדדי, כמובן).

כג) מי שלא אמר לקל אשר שבת ונזכר אחר שכבר סיים ברוך אתה ד' יוצר המאורות יאמרנו אחר שמונה-עשרה (רמ"א רפ"א), אבל אם נזכר קודם לזה אפשר דצריך לחזור ולהתחיל מלקל אשר שבת (פרי מגדים ומשנה ברורה ג') וכשחוזר אחר שמונה-עשרה יתחיל מחרוז "שבח נותנים לו". (משנה ברורה שם).

כד) מי שאיחר לבא לבית הכנסת שדינו לדלג, מכל מקום מתחלת ברכת יוצר אור ולהלן לא ידלג כלום אפילו אותן הזמירות שניתוספו שבת כמו "הכל יודוך", "קל אדון" וכיוצא. (משנה ברורה בשם ח"א).

כה) ויש להאריך ולהנעים בזמירות ואין למחות במאריך בהם אף על פי שהמוחה מכוין בשביל ביטול תורה (רמ"א סימן רפ"א), והיינו לאמרם בניגון שיש בו נעימה כעין שעושין בפסוקי דזמרה. (משנה ברורה שם).

כו) ומכל מקום לא יאריכו יותר מדאי כדי שיאכלו קודם שעה ששית (רמ"א שם), ודבר פשוט דאין הכוונה שיתחיל להתפלל במאוחר ולחטוף התפלה למחצה ולשליש ולרביע, אלא שיקדימו להתפלל ויקבעו הזמן

השבת בישראל כהלכתה

סה

באופן שיוכלו להתפלל במתינות מהחל ועד כלה בנעימת שפתי נועם. (שאלות ותשובות דברים כהלכתם, שם).

כז) עוד יזהרו שלא לאחר בשביל זה אמירת קריאת-שמע ותפלה בזמנה. (משנה ברורה סק"ה).

כח) אף על גב שבשבת מאחרין לקום בבוקר מכל מקום יזהרו שלא לעבור זמן קריאת-שמע (משנה ברורה רפ"א א), והתולין קימתם המאוחרת ברמ"א סימן רפ"א טועין הן, כי שם אינו מוזכר רק טעם לאיחור ביאה לבית הכנסת. (וכמבואר ברמ"א וש"א, ורק טעמו של הב"ח מתאים למנהג איחור קימה, כל זה בשאלות ותשובות דברים כהלכתן סימן כ"א).

כט) הטעם שמתחילין יום-טוב מהקל בתעצומות וכו' מפני שהרגלים זכר ליציאת מצרים המורה תעצומות עוזו ויכולתו הגדולה. (לבוש סימן תפ"ח).

ל) בענין הפיוטים. עיין אורח חיים סימן ס"ח, וכבר נתפשט ברוב וכמעט כל התפוצות שמדלגין על הפיוטים שבאמצע ברכת קריאת-שמע, ואומרים אותן שבתוך חזרת הש"ץ, עיין היטב ברמ"א שם דאין לאדם לפרוש מן הצבור במקום שנהגו לאמרם, והאריז"ל כשהי' מתפלל לפני התיבה (במקום שאומרים) הי' אומר כל הפיוטים (שערי תשובה שם), ואם יש לחוש שיבא על

ידי כן אפילו לאיסור קל כדאי לוותר על אי אמירתן.
(שם).

וכתב הב"ח (בשם הג"ה אשר"י) שגדול אחד בזמנו התחיל לבטל מלומר קרוב"ץ בקהלתו ולא הוציא שנתו רחמנא ליצלן. (שם סימן ס"ח. ועיין נימוקי אורח-חיים (שם).

(לא) המנהג שנוהגין כמה קהלות לנגן "הכל יודוך" כבר מוזכר בקדמונים. (עיין מהרי"ל הלכות ימים נוראים).

(לב) **ישמח משה במתנת חלקו**. עיין טור סימן רפ"א שביאר המלות הללו דכשהי' אבותינו במצרים ביקש משה מפרעה שיתן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו ונתרצה לו ובחר להם משה יום השביעי, וכאשר נצטוו על יום השבת שמח משה שבחר בו (ובספר קדושת השבת בהקדמה תמה על דברי הטור דהרי מבואר בחז"ל דהאבות ידעו והשיגו כל התורה והנחילום לבניהם, אבל לא היתה עליהם חוק חיוב לקיים מצותי', ובודאי גם משה ידע ממצות שבת, והאיך שייך לומר שנתגלה לו רק אחר שצוה עלי' השם. ותירץ שם באופן נפלא, דהלא מבואר בסנהדרין עכו"ם ששבת חייב מיתה, ועל פי ביאורו של הפרשת דרכים נחלקו השבטים אי יצאו ישראל מכלל בני נח קודם מתן תורה (אם מקיימין המצות) גם לקולא, ונפקא מינה לענין שמירת יום השבת דאם לא יצאו אז אסורין לשבות בו,

ומבואר עוד בהקדמונים דזמן יציאתן מכלל בני נח בהחלט היתה במעמד הנבחר אצל הר סיני, ועכשיו כאשר בחר משה רבינו עליו השלום להם יום שביתה חש דאולי הלכה כמאן דאמר שלא יצאו מכלל בני נח, ואם כן שביתה זו למה, אבל כאשר צוה הקדוש ברוך הוא לשבות בשבת במרה, קודם מתן תורה, נוכח לדעת דיצאו מכלל בני נח (במצות שמקיימין) גם לקולא שהלא עדיין לא יצא מכלל בני נח ואף על פי כן ניתן להם השבת, וזו היתה שמחתו של משה רבינו עליו השלום, ומובן גם הסיום "כי עבד נאמן" שהרי הגרעון בשמירת שבת לעכו"ם על שמשמש בשרביטו של מלך (כמבואר בספה"ק), ומאחר שתיארו הקדוש ברוך הוא "עבד נאמן" שמע מינה שלא פגם כלום, ואם שגיתי ד' הטוב יכפר. עד כאן דבריו שם).

לג) ומדי דברי בו אציג פרפרת נאה וקצרה שראיתי בספר תורת ישרון, לפרש פתגם "ישמח משה". דאמרו חז"ל נדרים לח. דפלפול התורה נתן הקדוש ברוך הוא למשה והוא נהג בה טובת עין ונתנה לישראל. והנה בסתם מתנה שאדם נותן לחבירו שניהם שמחין הנותן והמקבל, אבל מתנה כזו הלב נוקף עלי' דהלא קיימא לן כמו שכתב בשאלות ותשובות חו"י מובא בבאה"ט סימן רמ"ב דהנותן מתנה לחבירו לאכול בשבת אסור להניחו לימות החול, וכן להשתמש בו בשאר אופן, ואם כן מתנה זו שנתנו הקדוש ברוך הוא למשה מנא לי'

שהותר לו למסרה לישראל. אבל אחר שכתבה עליו התורה "בכל ביתי נאמן הוא" (בהעלותך) זאת אומרת שלא מעל כלום בגנזי המלך, וזהו פירוש הדברים, ישמח משה במתנת חלקו, פירוש בחלקו שנתן במתנה והוא הפלפול, וכי תימא לשמחה מה זו עושה ודלמא לא הותר לו, על זה מסיים "כי עבד נאמן קראת לו" פירוש על ידי שקראת אותו עבד נאמן היתה שמחתו במתנתו בשלימות.

(לד) בתפלת שחרית אין לומר (על פי האריז"ל) זכר למעשה בראשית. (שערי תשובה רפ"א. משנת חסידים. סידור האריז"ל).

(לה) בכל ג' תפלות היום משנין באמירת ויכולו, בלילה אומרים וינוחו "בה", בשחרית ומוסף וינוחו "בו" ובמנחה וינוחו "בם". (שערי תשובה בשם כנה"ג. וכן נדפס בכל הסידורים. וכבר נאמרו טעמים שונים, וטעם נאה ראיתי על פי מה שכתב במט"מ בשם ר' קלונימוס דאתה קדשת – נגד שבת בראשית (דכל הענין מיירי ממעשה בראשית) ישמח משה – נגד שבת מתן תורה (דמיירי מעניני קבלת התורה) ואתה אחד – נגד שבת לעתיד (דאז יהי' ד' אחד ושמו אחד), ועל פי זה הרווחנו טעם מספיק לשינוי הלשון. השבת נקראת "כלה" ועל כן בתפלה ראשונה אמרי' "בה" לרמז על גוף קדושת שבת, בתפלה שני' שעוסקין במתן-תורה ואז כבר

ניתוסף בת זוג להשבת כמו שדרשו חז"ל דכנסת ישראל בת זוג להשבת, אמרי' "בו" לרמז דאז בעת מתן-תורה כבר הגיע השבת להמעלה להקרות בה וגם בו, שכבר הי' השבת זוג, במנחה אמרי' "בם" לרמז על העתיד לבוא דאז יכירו וידעו כל הגוים ברוממות קל וקדושת השבת, ועל כן אומרים בם לרבות על הריבוי.

לו) מנהג דידן לומר שיר של יום אחר תפלת שחרית (ומקורו בשאלות ותשובות הרמ"ע כמבואר במגן אברהם סימן קל"ב וכן כתב בסידור יעב"ץ), אבל מנהג המתפללין בנוסח אשכנז לאמרו אחר תפלת מוסף. (עיין מגן אברהם שם).

לז) בשעה שהש"ץ אומר שמע ישראל, אחד הוא אלקינו, גדלו, עם הספר-תורה בידו מגביה הספר-תורה קצת. (ד"מ סימן רפ"ב בשם א"ז. ומגן אברהם סימן קל"ד. ומט"מ סדר קריאת התורה, וכן המנהג).

לח) השליח-ציבור נוטל הספר-תורה ופניו כלפי העם ואומר בקול "שמע ישראל" וכו', והעם עונין אחריו, אחר כך אומר "אחד הוא אלקינו גדול אדונינו" וכו', אחר כך מחזיר השליח-ציבור פניו כלפי ההיכל ושוחה קצת למולו ואומר גדלו לד' וכו'. (ערוה"ש סימן רפ"ב).

לט) בשערי תשובה סימן רפ"א מעתיק הרבה תיבות שצריכין לדקדק לאמרם כהוגן ונלאתי להעתיקן אבל כל

החש לנפשו שיעלה שיח שפתותיו לרצון לפני אדון כל, ימחול לעיין שם.

(מ) המקבל הספר-תורה והנותנו לו יהי' דוקא בימין, ואפילו איטר. (סימן רפ"ב מ"ב סק"א).

(מא) כל זמן שנושאים הספר-תורה אסור לישוב או לסמוך על איזה דבר, עד שיגיענו המוליכה למקומה. (קמ"ו מ"ב י"ז).

פרק ה

מענין קריאת-התורה ותפלת מוסף

(א) אפילו אותם המקפידים שלא להוסיף (או לפחות שלא להרבות בהוספות) מטעם טירחא דציבורא, או סרך ברכה שאין צריך, מכל מקום באם יש לחוש לתרעומות איזה אנשים כשלא יקראו אותן לתורה אין צריך לדקדק בזה. (רפ"ב מ"ב סק"ה).

ב) בזמן הזה אין קורין קטן לשום עלי' לבד ממפטיר.
(משנה ברורה רפ"ב י"ב בשם האחרונים).

ג) מי שנעשה בר מצוה אף על גב שאין ברור שהביא ב' שערות מותר להיות בעל קורא. (רפ"ב בפרי מגדים ומחצית השקל).

ד) באם ליכא היודע לקרות בתורה רק קטן ואם הוא לא יקרא יתבטל הקריאה יש מחמירין ויש מקילין (עיין מגן אברהם רפ"ב בשם הפוסקים להחמיר וכן בשולחן-ערוך הגר"ז, והפרי מגדים מסופק, ובדה"ח מקיל), ועל כן אפילו במקום שמקילין אין לעשות הוספות (שאלות ותשובות דברים כהלכתן סימן כ"ה). ולכתחילה ינהגו בכהאי גוונא כמבואר בשולחן ערוך (סימן קמ"ב) שיעמוד אחד לקרות בתורה הבקי על כל פנים בצורת אותיות של ספר תורה, ובצדו יעמוד אחד שבקי בקריאת הטעמים ויקרא לפניו בלחישה מתוך החומש התיבות כנקודתן וטעמן ואחריו יענה בעל קורא בקול רם, ועל כל פנים יהא העומד מבין ויודע הנקודות. ואם אי אפשר גם בזה אז די במה שיעמדו אחד לקרות בתורה ואם יטעה אז יגיהו אותו השומעים. (שם).

ה) החזן הקורא צריך (לכתחילה) לחזור מתחלת הסדרה שתהא שגורה בפיו כל הדקדוקים במתגין לעיל ולמרע, ימין ושמאל, ויקרא במתון ולא במהירות דאולי

יבליע שום אות או תיבה. (א"ר סימן קמ"ב, ומשנה ברורה שם סק"ו).

ו) בענין טלטול ספר-תורה מבית לבית יעשו שאלת חכם כי הרבה חילוקי דינים איתנה בי'. (עיין סוף סימן קל"ה ובאחרונים).

ז) מי שטעה בברכה ראשונה ופתח "אשר נתן לנו" וכו' אם נזכר קודם שאמר השם מהחתימה יתחיל עוד הפעם מאשר בחר בנו, ואם כבר אמר ברוך אתה ד' אף שעדיין לא גמר נותן התורה יסיים הברכה, ולאחר הקריאה יאמר אשר בחר בנו. (מגן אברהם. פרי מגדים. דה"ח. ח"א. ושלחן ע"ש. וכן הכריע המשנה ברורה קל"ט ט"ו נגד א"ר, שע"א, עיין בשער הציון מילתא בטעמא).

ח) מי שטעה בברכה אחרונה והתחיל אשר בחר בנו, כל זמן שלא סיים ברוך אתה ד', יתחיל מאשר נתן לנו. אבל התחיל ברוך אתה ד' יאמר מיד אחרי זה אלוקינו מלך העולם אשר נתן לנו, ואם כבר גמר נותן התורה, יתחיל הברכה עוד הפעם מתחלתו. (משנה ברורה שם. עיין שם).

ט) בברכת אשר נתן לנו יכון "תורת אמת" זו תורה שבכתב, "זחיי עולם" הוא תורה שבעל פה. (סימן קל"ט סעיף י').

השבת בישראל כהלכתה

עג

(י) בין הבעל קורא בין העולה צריכין לעמוד בעת הקריאה לבלי לסמוך אפילו על השלחן שקורין עליו וכיוצא, אלא אם כן הוא בעל בשר, חולה, זקן, שקשה לו העמידה בלי סמיכה, וגם בזה יכוון לכתחילה שיהי' הסמיכה באופן שאם ינטל השלחן לא יפול. (סימן קמ"א ובמשנה ברורה).

(יא) חס וחלילה להתקוטט עבור עלי' חשובה, שכל אותיות התורה כולם קדושים וטהורים. (משנה ברורה רפ"ב ח"י).

כתוב בשערי אפרים: ראוי לציבור שלא יהרהרו אחר הסגן וידונו אותו בכל ענין לכף זכות, והדבר אשר יקשה בעיניהם עליו, יתלו כי משגה היה וטעה בשיקול הדעת, ואף אם אירע שקרא לאחד שלא לפי כבודו וחושד להסגן שעשה במתכוין להכעיסו אם נגע יראת ד' בלבבו יש לו להתאפק ולא יאמר לו דבר וישא קל וחומר בנפשו, אם קרוץ מחומר (כמותו) תפעם רוחו בנוגע בקצה כבודו כחוט השערה על אחת כמה וכמה יש לו לחוש לכבוד המקום ברוך הוא ולכבוד תורתו הקדושה שלא לעשות שערורי' על ידי זה, והמעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו. (מועתק במשנה ברורה קמ"א ט"ז).

(יב) עוד בשערי אפרים שם: ואם אחד בגובה אפו עשה מריבה עם הסגן אף על פי כן חובה על הסגן להיות מן

הנעלבים ולא יניח מקומו, ואם הסגן הניח הספר-תורה והלך לו לפי שזה הקניטו בדברים ראוי לענשו כי אם אדם חטא ספר-תורה למה בייש, עד כאן לשונו. (מובא במשנה ברורה שם).

יג) העולה לספר-תורה ילך בזריזות אבל לא ירוץ (משנה ברורה קמ"א כ"ה בשם האחרונים) וילך בדרך הקצרה וירד בדרך הארוכה. ואם שני הדרכים שוין ילך דרך ימין וירד דרך שמאל. (קמ"א ס"ז).

יד) מי שעלה לספר-תורה פעם אחת אסור לו לעלות בספר-תורה השני באותו הציבור כגון יום-טוב או שבת ראש-חודש שמוציאין ב' ספרים. (קמ"ד ס"ז).

טו) מיד שפתחו הספר-תורה על מנת לברך עלי' כבר אסור לצאת מבית המדרש (קמ"ו ס"א, ועיין ביאור הלכה), אבל בין גברא לגברא שפיר דמי (שם), ודוקא בהני תנאים: א) שנשארו עשרה בבית הכנסת. ב) כשכבר שמע קריאת התורה או שדעתו לחזור מיד לשמוע להלן. ג) לצורך גדול. ד) באקראי בעלמא ולא בתדירות. (עיין היטב משנה ברורה וביאור הלכה שם).

טז) משנפתח הספר-תורה לברך עלי' אסור לספר אפילו בדברי תורה (קמ"ו ס"ב) וכן לפרש דבר תורה או להורות הוראה לאדם השואל (מ"א ומ"ב שם) ולאפרושי מאיסורא מותר לומר בדרך קצרה אם אי אפשר להפריש על ידי רמיזה (שע"א. דה"ח. משנה ברורה

השבת בישראל כהלכתה

עה

(שם), וכן במקום שיש לחוש דשאלת השואל לענין הנוגע לפקוח נפש שרי גם כן. (שאלות ותשובות משיב כענין או"ח סימן ל' על פי מה שכתב הפרי מגדים דטעם איסור הוראה דיכול להורות אחר כך, אבל בפקוח נפש אסור להשהות, וכן על פי מה שכתבו הפוסקים דלאפרושי מאיסורא שרי, וחמירא סכנתא מאיסורא כידוע, ואין לך דבר העומד בפני פקוח נפש).

(ז) דברי תורה בן גברא לגברא שרי רק באחד האופנים (דלהלן: א) בינו לבין עצמו. ב הוראה לפי שעה. (משנה ברורה בשם הפוסקים שם).

(חי) בשעת אמירת ברכו וברוך ד' המבורך, צריכין העם לעמוד דהוא דבר שבקדושה. (קמ"ו מ"ב ס"ק ח"י).

(יט) אסור לנגוע לספר-תורה ביד כשהוא ערומה. (מגילה ל"ב. אורח חיים קמ"ז, והאחרונים).

(כ) מה שאמרו חז"ל דהגולל ספר תורה נוטל שכר נגד כל הקוראים, הכוונה לבעל הגבה. (משנה ברורה קמ"ז ה').

(כא) יזהר הסגן שלא לכבד במצות הגבה למי שידיו רותתין הרבה, או לזקן ותש כחו שידוע שמגביהו לשבת מיד כי אין לו כח להחזיקו זמן מה כלפי העם שיוכלו להסתכל היטב (שהוא עיקר מצוה זו), וגם האיש המתכבד (המכיר מקומו וגבורתו) צריך למנוע נפשו מזה. (שע"א מובא במשנה ברורה קמ"ז ז').

כב) הגולל ספר תורה יעמידנו כנגד התפר, שאם יקרא יקרא התפר (קמ"ז ג'). פירוש הדברים שבעל הגבה יכין הספר תורה קודם הגבהתו שיהי' תפירה באמצע, ואחר כך בעת הגלילה יזהרו שניהם המגביה והגולל שבעת גמר הגלילה יהי' התפירה באמצע. (האחרונים שם).

כג) אין המפטיר מתחיל עד שיגמרו לגלול הספר תורה כדי שלא יהא הגולל טרוד ויוכל לשמוע ההפטרה (קמ"ז ז'), והמנהג להמתין עד עצם גמר גלילת הספר לבד אף שלא כרכו עדיין המפה עליה (פרי מגדים ועיין לקמן אות ל"ד), ובחול שאומרים יהי רצון אין צריך האומר להמתין כלל. (מ"א. מ"ב).

כד) ביום שיש ב' ספרי תורה (או ג') לא יפתחו הב' ולא יסורו המפה עד שיגללו הראשון (קמ"ז, ח') פירוש במפה שלה. (משנה ברורה שם).

כה) אין מסלקין ספר תורה הראשונה עד שכבר הניחו השני על השלחן, שלא יסיחו דעתן מן המצות (רמ"א שם), והסדר הוא כך: **ביום שמוציאין ב' ספרים** – מניחין שני' על השלחן לפני קדיש כדי שיעלה קדיש משניהן, מגביהין הראשונה וגוללין אותה, ואחר גלילתה במפה פותחין השני'. **וביום שמוציאין ג' ספרי תורה** – אחר גמר הראשונה מניחין השני' אצלה אין אומרים קדיש, מגביהין הראשונה וכו' כנ"ל, ואחר גמר קריאת שני' מניחין השלישית אצלה ולא הראשון ואומר חצי

קדיש מגביהין השני' וכו' ופושטין השלישית. (שע"א. משנה ברורה שם כ"ז. וש"א).

כו) ביום שיש ב' ספרי תורה (או ג') מסדרין קודם הגבהת הראשונה קודם שקורין לעלות לספר תורה הב', וכן מסלקין הב' קודם שקורין לעלות להג' (כך נראה בשערי אפרים, ובמשנה ברורה קמ"ז כ"ז, וכן כתב בשאלות ותשובות השיב כהלכה סימן מ' מכמה טעמים, חדא דכמו דקיימא לן בסימן קל"ט ס"ה לגלול הספר תורה בין גברא לגברא דגנאי להניחה פתוח, ובדאיכא זמן ארוך של הפסקה כגון שמזמרין לחתן או שמאריכין במי שבירך מכסין בסודר וזהו כבודו של תורה, הוא הדין וכל שכן שכבודתה של תורה היא באם גמרו לקרות בו לגללה ולכסותה במפה שלה, וכעין זה מצינו בהפוסקים האחרונים לענין תפלין אחר התפלה ואין כאן מקומו להזכיר. ועוד טעם דהלא המנהג שמאריכין במי שבירך ואף על גב שיש לגמגם בה מחמת טירחא דצבורא מכל מקום כבר נתפשט להקל שמוותרין הצבור כדי שירוויח הקופה על ידי זה, אבל פשיטא דכל מקום דאפשר למעט עדיף, והגע בעצמך הלא כל ענין הוצאת ב' וג' ספרי תורה לעת הצורך רק בשביל למעט בטירחא דצבורא שלא יצטרכו לישוב ולצפות עד שגוללין הספר תורה ממקום למקום, ועל כן אם יקראו ויעשו מי שבירך (שעושין יחד) לפני הגבהת הספר תורה יתארך הרבה יותר ממה שיקרא להגבה

השבת בישראל כהלכתה

קודם, דאז ישאר פנאי בעת הגלילה לקרות העולה ולעשות מי שבירך, אבל אם קורא קודם ההגבה אז יצטרכו כל הקהל להמתין עד שיגלול הגולל הספר תורה כדי שיוכל גם הוא לשמוע הקריאה, עיין שם (שהאריך).

(כז) הרבה נמצא בתי מדרשים שיש להם ספר תורה אחד מהודר ביופי הכתב ושני' שכשר בדוחק, צריך עיון גדול ושקול הדעת סופר מומחה ומבין והוראת חכם אם להדר להוציא ב' ספרים או מוטב שיגללו הראשונה גם לקריאה השני', דכמו שהצבור מוותרין על טירחתם על אמירת מי שבירך וכיוצא, הוא הדין בזה אולי מוותרים, ואי אפשר לומר מילתא פסיקא בזה, ואין לך בכזה אלא מקומו ושעתו וכפי ראות עיני המורה הבקי בעניני סופרות. (שאלות ותשובות הנ"ל שם).

(כח) יזהר האוחז הספר תורה על הבימה שלא לישב אחורי הקוראים בתורה. (משנה ברורה סוף סימן קמ"ז).

(כט) מצוה לכל מי שהספר עוברת לפניו ללותה עד לפני הארון (רמ"א קמ"ט), וכן בעת הוצאה מהארון מצוה לכל מי שעוברת לפניו ללותה עד הבימה (משנה ברורה סק"ז), וכן הגולל ילך אחר הספר תורה עד לפני הארון ועומד שם עד שיחזירו הספר תורה למקומה. (רמ"א שם).

ל) מביאין התינוקות לנשק התורה כדי לחנכם ולזרזם במצות (רמ"א שם) ופשוט שהגדולים ודאי צריכין לזהר בזה (כן כתב בשאלות ותשובות הנ"ל סימן מ"ב, מטעם דכוונת הרמ"א שיחנכו הקטנים למה שמצוה להגדולים, ועוד דאם לא יעשו הגדולים כן לא יועיל פעולותו לחנך הקטנים לחיבוב אחר שאין רואים כזאת אצל הגדולים, ועוד דאיתא בסימן כ"ח ס"ג דמנהג החכמים לנשק התפלין בשעת הנחתן וחליצלן, וכעין זה בסימן כ"ד ס"ד ברמ"א דמנהג לנשק הציצית משום חבוב מצוה, וכן בבאה"ט הלכות סוכה בשם השל"ה לנשק דפנות הסוכה, וכן עמא דבר בעת התפלה כשממשמש בתפלין, וכן נהגו כל הגדולים וצדיקים ואין להרהר, עד כאן תוכן דבריו).

לא) אין לבעל הפטרה לסלק ספר הנביאים או החומש שקרא בו ההפטרה עד אחר ברכות הפטרה כדי שיראה ויברך על מה שהפטיר (סימן רפ"ד ס"ו במ"א, ומ"ב) ויניח הפטרה פתוח אז לפניו (שע"א שער ט').

לב) המפטיר לא יתחיל הברכות של הפטרה אחר ההפטרה עד שיפסוק קול ההמון שישמעו כל הקהל ברכותיו, וכן הקהל מיד ששומעים המפטיר מברך יפסקו אמירתן ויכולין לגמרו אחר גמר ברכותיו. (שערי אפרים שער ט' סל"ג, ביאור הלכה סוף סימן רפ"ד).

לג) וכן ברכות הפטרה שלפניה יזהר בעל ההפטרה להמתין באמירתה עד שיפסוק הבלבול הנעשה בעת הגבהת התורה, וירויח גם כן לצאת פשטות הלכה בסימן קמ"ז, וסימן רפ"ד ו', להמתין באמירת הברכות עד גמר גלילת הספר תורה עד מטפחתה, כמבואר במשנה ברורה שם. (שאלות ותשובות הנ"ל שם).

לד) המנהג שאין אומרים "אב הרחמים" כשמברכין החדש, אבל בימי הספירה אומרים ואפי' בדאיכא מילה, זולת כשחל ראש חודש אייר בשבת. (רמ"א סוף סימן רפ"ד, ומשנה ברורה שם).

לה) מנהג העולם שהשליח ציבור של מוסף מחזיר הספר תורה, אבל בפוסקים מבואר שזה שייך לבעל השחרית ובעל מוסף מתחיל קדיש ומתפלל מוסף. (כן כתב בא"ר רפ"ד בשם הכלבו).

פרק ו

קידוש וסעודתא דצפרא דשבתא

(א) על פי האריז"ל גם שבת קודש בבוקר כשבא לביתו מבית הכנסת יאמר שבת שלום. (ליקו"מ דף ס"ט).

(ב) כשמבקר או פוגע בחבירו מברכין זה לזה בברכת "גוט שבת" ולא "גוט מארגין". (א"ר ש"ז בשם של"ה הקדוש).

(ג) טוב ללמוד קצת תורה קודם הסעודה (א"ר רפ"ט, ומובא במשנה ברורה שם), וילמוד קצת אבל לא עד ו' שעות, דאסור להתענות. (זכל"א אות קידוש).

(ד) על פי האריז"ל יש לברך גם בבוקר בסעודה על הדס. (מגן אברהם רס"ג).

(ה) בענין החרוז של אתקינו סעודתא, באמצעו יגלה לן טעמי דבתריסר נהמי דאינון אות בשמי' כפילא וקלישא, דהנה השם הוי' ב"ה כאשר תצרפנו למספר היותר קטן, אז כל מה שאתה כופלו פוחת והולך. פירוש הדברים, השם הוי-ה ב"ה בגימט' כ"ו, וכאשר תצרף מספר קטן של הכל עם הוא"ו יהי' ח', וכאשר תכפלו אז יהי' ב' פעמים ח' וסך הכל י"ו ויעלה למספר ז' וכן להלן. והנה ידוע שיי"ב חלות מרמזין על הי"ב אופנים שאפשר לסדר

שם הוי-ה ב"ה ב"ה (י"ב צירופים), וזהו הכוונה יגלה לן טעמי דבתריסר נהמי שהם אות על שמו (הוי-ה) כפילא וקלישא, שכל מה שתכפלנו יקלש יותר.

(ו) קידוש של בוקר נקרא קידושא רבה, וטעמו: יש אומרים משום דכל הקידוש ברכת בורא פרי הגפן וזה מברכין בכל מין קידוש (רש"י ורשב"ם פרק ערבי פסחים – מקור האי דינא), ויש אומרים משום דאינו עיקר כקידוש הלילה והוא קצרה ברכת היין לבד לכך קורין "קידושא רבה" על דרך שקורין לסומא סגי נהור. (ר"ן שם).

(ז) טעות גדול שוררת בין שדרות העם שראוי ומצוה לפרסם: בקידוש היום, כשאחד רוצה להוציא בני ביתו או אחרים, וכפי הנהוג בכל דבר שיוצאין בשמיעה אז קרוב להגמר כבר מסיחין דעתן ממנה, ומתחילין כבר לעסוק בצרכי וחפצי עצמן, ובפרטות מתלבט חסרון זה בקידוש של שחרית לאחר ששומעין כל הנוסח (שאינו יותר ממנהג) מתחלת "אם תשיב משבת רגליך" עד הברכה סוברין שכבר עברו העיקר ובאמצע ברכת בורא פרי הגפן כבר מסיחין דעתן, כאילו לא בא ברכה זו רק להתיר השתי' ועיקר הקידוש כבר נגמר, והוא טעות גדול. (שאלות ותשובות דברי יושר סימן ל').

ח) וכמו כן מצוה לעורר בני ביתו בקידוש הלילה שבל יסיחו דעתן עד גמר אמירת מקדש השבת וכן בהבדלה עד תומם. (שם).

ט) וכן יזהיר לבני ביתו שיכוונו לצאת בשמיעתן, וגם שלא יסובבו אנה ואנה רק יעמדו על מקום אחד, וזהו לקידוש, לחם משנה והבדלה. (שם).

י) הנשים חייבות בקידוש היום כמו האנשים (פרי מגדים רפ"ט במ"ז. משנה ברורה סק"ו) ויש מבוכה בפוסקים אם רשאית לשתות אפילו מים בבוקר אחר שאמרה בקשה אפילו קצרה (עיין פרי מגדים שם), ובהיות שברוב בתים נשים מקדשות לעצמן שקשה עליהן להמתין לביאת בעליהן צריכין ללמדן כמה דינים הנחוצים לה לידע, כמו "קידוש במקום סעודה" ושיעור שתיה מן הכוס וכיוצא. (שאלות ותשובות הנ"ל שם).

יא) בענין קידוש על יין שרף האריכו הפוסקים הרבה, ולא אכניס ראשי להכריע, אבל דא פשוט לכולי עלמא שאם רוצה לצאת לכל הדיעות יקדש על יין דוקא, או על יין שרף שיעור רביעית וייתה מלא לוגמיו ובאי אפשר לו יצרף שתיית כל המסובים. (שם).

יב) בשערי תשובה סימן רפ"ט בשם ברכי יוסף דמספר הכונות (להאריז"ל) מוכח דקידוש היום הי' אומר מיושב ושכן נהגו רבני קשישאי בירושלים תובב"א, ובסידור ר' שבתאי כתב לאמרו מעומד.

יג) בסידור ר' שבת (להאריז"ל) לומר פסוקי ושמרו בני ישראל וכו' אחר שלקח הכוס בידו, וכן פסוק "אז תתענג על ד'", עיין שם.

יד) העושין עירובי חצירות בכל ערב שבת יבצעו שבת שחרית על פת העירוב. (רמ"א שצ"ד. סידור האריז"ל לר"ש).

טו) מהרש"ל לא אכל דגים בליל שבת רק ביום השבת להראות שכבוד עדיף מדלילה. (האחרונים).

טז) מנהג ישראל תורה לאכול ביצים עם בצלים, וכן אוכלין קטניות הנקרא "טשאליי"ט באַנדלע"ך (מקורו מפרי מגדים סימן ר"צ בשם תוס' שבת בשם שכנה"ג זכר לאבלו של משה. עוד אמרו בטעם הקטניות שמרבה השינה כמבואר בירושלמי יומא פ"א, ורוצים לקיים עונג שינת השבת).

טז"ב) לענין צירוף ללחם משנה פת הבאה בכיסנין יש מבוכה בהפוסקים, יש מחמירין שלא לצרפו (תוס' שבת סימן רע"ד) ויש מקילין ומתירין (קצוה"ש סימן פ"ב אות ה').

יח) קבלתי שטוב לבצוע בפרט בשבתות וימים טובים על לחם העשוי באורך כדמות וי"ו, דבציעת המוציא כדמות יו"ד, ושתי ידיים מה' אצבעות שני ההי"ן, ולחם כדמות וי"ו ונשלם השם (א"ר סק"ז סק"ב בשם השל"ה דף פ"א), ויש אומרים שיהיו הלחמים ארוך דעל ידי זה

יהיו ב' ווי"ן והם כנגד י"ב חלות. (ליקוטי מהרי"ח בשם הק' משינעווע זצ"ל).

ט) בענין אמירת אתקיננו סעודתא ביום השבת אם לאמרו לפני קידוש או בתוך הסעודה מצינו חילוקי דיעות. האריז"ל הי' אומרה בתוך הסעודה (שער הכוונות דף ע"ד) ויש אומרים לאמרה קודם. (סידור הרש"ש).

כ) האומרים לשם יחוד לפני קידוש יאמרו כן: "לשם יחוד קודשה בריך הוא וכו' הריני בא לקיים מצות קידוש של יום השבת קידושא רבה, וסעודת שחרית של שבת לתקן שורשה במקום עליון ויהי נועם וכו'". (כף החיים רפ"ט ד').

כא) מותר לשתות טע"י וקאו"י בשבת לפני התפלה בלי קידוש, וכן המנהג בירושלים עיה"ק. (שם ט"ז).

כב) מי שלא קידש ליל שבת אסור לו לשתות מים בבוקר עד שיקדש. (שנות חיים סימן ג').

כג) הרגיל בשינת צהרים אל יבטלנו בשבת כי הוא עונג לו (ר"צ ס"א) וגם האיננו רגיל לישן בחול ישן בשבת אחר האכילה, וכן הי' נוהג האריז"ל (שער הכוונות דף ע"ד, וכף החיים ר"צ ו.). אבל לא ירבה בו יותר מדאי שלא יביאנו לביטול תורה. (א"ר שם ב' וש"א).

כד) מן הראוי לישן גם ערב שבת בצהרים, וכן מנהג כל הצדיקים (שלחה"ט סימן רנ"א, ובדברי תורה ח"ט אות י"ג בשם המגיד ממעזריטש זצ"ל דברים נפלאים על זה) ואמר הצדיק (הרה"ק) ר' משה ליב (מסאסוב זצוק"ל) דמי שיש לו נשמה כשירה ישן ערב שבת. (שלחה"ט שם).

פרק ז

סדר אחר צהרים דשבת

א) פועלים ובעלי בתים שאין עוסקים [באופן קבע] בתורה כל ימי השבוע, יעסקו יותר בתורה בשבת מתלמידי חכמים העוסקים בתורה כל ימי השבוע (ב"י רפ"ח בשם ירושלמי. רמ"א ר"צ), ויש המוסיפין לזה גם ליל ששי וליל ערב ראש חודש אשרי חלקם. (כף החיים ר"צ ט"ו).

ב) הגם שצריך הדורש לעם לדרוש קצת דברי חכמים (מהר"ם אלשיך על הכתוב אך איש אל ירב) מכל מקום העיקר יהי' להורות העם הדרך ילכו בה (מגן אברהם והגר"ז סימן ר"צ) והיינו להזהיר להמון ישראל את כל תוקף פרטי העבירות שאדם דש בעקביו וענשן וכמה דינים שנכשלין בהם (כף החיים שם) והאריז"ל הי' מזהיר (לאחר פטירתו) לתלמידיו מהרח"ו ז"ל בחלום הלילה שירבה לדרוש ולהוכיח העם להחזירם בתשובה ובזה תלוי' הגאולה. (ספר החזיונות כתב יד מהרח"ו זצ"ל).

ג) ומקרוב נתפשט לדרוש כל הדרשות באגדות ולא בדינין והלכות כל עיקר, נגד דת תורתינו הק' דעיקר הדרשה צריך שתהי' ללמד את חקי האלקים ואת תורותיו להורות הלכות שבת והאסור והמותר לפי מה שקורין שבת בספר תורה, וגם להמשיך לב השומעים באגדה המדריכים ליראת השם למנעם מחטוא לפניו, ולא יכוין להראות את עצמו שהוא חכם ויודע לדרוש פסוק או מאמר בכמה פנים. (ב"ח שם, ושכנה"ג).

ד) כשהאדם מחדש דברי תורה בעולם הזה בשבת מעטרין לאביו כמה עטרות בעולם הבא (זוהר הקדוש שלח סוף דף קע"ג) ומי שאינו יודע לחדש ילמוד חדשות שלא למד עד הנה. (מחב"ר ר"צ ה' ושערי תשובה שם).

ה) יזהר מאד לקיים סעודה ג' ואף אם הוא שבע יכול לקיים אותה בכביצה, ואם אי אפשר לו כלל לאכול אינו חייב לצער עצמו, והחכם עיניו בראשו שלא ימלא בטנו בסעודת הבוקר כד ליתן מקום לסעודה שלישית. (שולחן ערוך רצ"א א').

ודע לך דאף על גב שעל פי הלכה המצער עצמו פטור, מכל מקום ידחוק עצמו לקיים ג' סעודות כי מבואר בזוהר הקדוש (יתרו דף פח.) דהמבטל אחד מג' סעודות עונשו גדול והמקיימו שכרו מרובה, עיין שם.

ו) בסעודה ג' ניכר אם כוונתו גם בסעודה ראשונה ושני' לשם מצוה, והזהיר לקיימה הנה שכרו גם על סעודת

השבת בישראל כהלכתה

פט

הלילה וסעודה שני' כאילו עשאם לכבוד שבת דוקא, אבל המבטל סעודה ג' מורה דגם ב' סעודות ראשונות לא עשה לכבוד השבת. (מחב"ר רצ"א א').

ז) על פי זוהר הקדוש והאריז"ל סעודה ג' צריך להיות אחר תפלת מנחה דוקא (כף החיים רצ"א ב', ט"ו), וכן נוהגין לכתחילה בכל מדינות אלו (רמ"א רצ"א ב').

ח) וצריך לזהר שלא לשתות מים מן הנהרות בין מנחה למעריב, אלא מים שנשאבו קודם לכן מהנהר או שאר משקים. (רמ"א וגר"ז ב').

ט) ויש לזהר גם בערב שבת. (תו"ש אות ח', לבו"ש. ב"ח. והגר"ז).

י) מורי הזהירנו מאד שלא אשתה מים קודם הבדלה, ואמר לי כי השותה מים בין השמשות של מוצאי שבת ימות באסכרה אבל ביושב בשלחן בסעודה ג' ונמשכה סעודתו שראוי לומר הבדלה יכול לשתות בתוך הסעודה קודם הבדלה אין בכך כלום. (פרי עץ חיים שער ח"י פכ"ד).

יא) גם נשים חייבות בסעודה ג'. (סוף סימן רצ"א).

יב) אין אנו מכסין הפנים בטלית במנחת שבת לרמוז כי אז מתגלה המצח, וגם כן אנו מגלין המצח שלנו מעם הטלית. (פרי עץ חיים שער ח"י פרק כ"ב, מובא בשערי תשובה א').

יג) נהגו לקום באמירת "ואני תפלתי" (עמק ברכה דף
סז, ושם דמזוהר הקדוש מוכח שהוא ענין יחוד ומעורר
הרחמים והרצון, ועל כן מן הראוי והחיוב לעמוד בו, עד
כאן לשונו. (מחב"ר א', שערי תשובה א', שער הכוונות
דף ע"ה).

יד) עיקר אמירת "ברוך שמיה" בהוצאת ספר תורה
בשבת מנחה כמבואר במקובלים. (שערי תשובה אות
א').

שעה אחת של תורה בשבת – כמו אלף שעות בימות החול

שעה אחת של תורה בשבת קודש כמו אלף שעות בימות החול (בן איש חי פרשת שמות, שנה ב' בהקדמה).

והוסיפו המפרשים, כל מלה בתורה הקדושה מצוה בפני עצמה (שנות אליהו פרק א' דפאה משנה א') ושקולה כנגד תרי"ג מצוות (ירושלמי פאה פרק א' הלכה א'). ובדקה שניתן לומר מאתיים מילים (חפץ חיים תורת הבית פרק ב'), ובשעה, שתיים עשרה אלף, ובצער הרי זה כפול מאה (עיין ברכות ז. ואבות דרבי נתן פרק א' משנה ו'), ובשבת קודש כפול אלף, וכשיש בשיעור תורה מאה איש, הרי זה כפול מאה וכל שכן יותר. ויתכן להגיע בשיעור תורה בשבת קודש למצוות רבות מאד. [רק בחשבון מצוות אלו שהוזכרו עד כה מגיע האדם לשבעים ושלוש בליון וחמש מאות ושישים מליארד מצוות (73,560,000,000) וזה בשעה ובחבורה של מאה איש בלבד]. (הנהגות לשבת קודש נו).